
Západočeská univerzita v Plzni
FAKULTA PEDAGOGICKÁ
KATEDRA ČESKÉHO JAZYKA A LITERATURY

**K problematice tematického okruhu
jídlo v dialektologickém slovníku J. F.
Hrušky**

BAKALÁŘSKÁ PRÁCE

Martina Rezková
Specializace v pedagogice, obor Český jazyk se zaměřením na
vzdělávání

Vedoucí práce: PaedDr. Helena Chýlová

Plzeň, červen 2012

Prohlášení autora

Prohlašuji, že jsem bakalářskou práci vypracovala samostatně s použitím uvedené literatury a zdrojů informací.

V Plzni dne 30. června 2012

.....
Martina Rezková

Poděkování

Mé poděkování patří vedoucí bakalářské práce PaedDr. Heleně Chýlové, za pomoc, cenné rady a odborné vedení v průběhu řešení a zpracování této práce.

Obsah

ÚVOD.....	1
1 TEORETICKÁ ČÁST.....	2
1.1 POPIS METODY PRÁCE A VYMEZENÍ HYPOTÉZ	2
1.1.1 Pracovní hypotézy.....	2
1.2 STRATIFIKACE NÁRODNÍHO JAZYKA	3
1.2.1 Strukturní útvary národního jazyka	4
1.2.2 Nestrukturní útvary národního jazyka	5
1.3 DIALEKT A NÁRODNÍ JAZYK	6
1.4 DIALEKTOLOGIE A JEJÍ STRUČNÁ HISTORIE	6
1.5 DIALEKT A JEHO VNITŘNÍ ČLENĚNÍ	8
1.5.1 Nářeční skupina (makrodialekt).....	8
1.5.2 Nářeční podskupina (mikrodialekt)	9
1.6 ROZDĚLENÍ DIALEKTŮ NA ÚZEMÍ ČR	9
1.6.1 Česká nářečí jihozápadní.....	12
1.6.2 Okrajové úseky západočeské	12
1.7 ZNAKY DIALEKTU V DOMAŽLICKÉM REGIONU	13
1.7.1 Samohlásky a jejich změny	13
1.7.2 Souhlásky a jejich změny	17
1.8 DOMAŽLICE	18
1.9 CHODSKO	20
1.9.1 Současný stav chodského dialektu z hlediska užívání názvů jídel ...	20
1.10 CHARAKTERISTIKA ZDROJŮ	21
1.11 PRAVIDLA PŘEPISU	24
2 PRAKTICKÁ ČÁST.....	26
2.1 EXCERPCE Z J. F. HRUŠKY – DIALEKTICKÝ SLOVNÍK CHODSKÝ	26
2.2 EXCERPCE Z J. JINDŘICHA – CHODSKÝ SLOVNÍK	36
2.3 ČESKÝ JAZYKOVÝ ATLAS	39
2.4 CHODSKÉ POVÍDÁNÍ (VLASTNÍ SBĚR)	40
3 ZÁVĚR.....	45
4 SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY.....	46
5 RESUMÉ.....	47
6 PŘÍLOHY.....	48
I. PŘEHLED NÁŘEČÍ ČESKÉHO JAZYK	
II. ZNAK CHODSKA	
III. ZÁZNAM NA CD S VLASTNÍM SBĚREM	

Úvod

Tato práce je zaměřena na chodské nářečí, jeho popis a charakteristiku a sumarizaci dialektických lexémů v oblasti jídla. Téma chodského nářečí jsem si vybrala proto, že se v této oblasti celý život pohybuji a chodské nářečí okolo sebe slýchám. Při výběru oblasti, kterou se budu v této práci zabývat, jsem zvolila jídlo. Tato část je mi velmi blízká. Právě Chodsko je jednou z mála oblastí na území historických Čech, kde se stále udržuje nářečí, kroje a tradiční slavnosti, se kterými jídlo úzce souvisí. Z těchto důvodů se domnívám, že téma mojí bakalářské práce je stále aktuální, protože jíst musíme v každé době a je zajímavé sledovat, jak se za posledních pár desítek let změnila slovní zásoba chodských dialektizmů v oblasti jídla.

1 TEORETICKÁ ČÁST

1.1 POPIS METODY PRÁCE A VYMEZENÍ HYPOTÉZ

Práce se člení na dvě části. Jednou je teoretická a druhou praktická část. Na zpracování jsme použili metodu studijní a excerpní.

V teoretické části si nejprve přiblížíme termíny týkající se národního jazyka. V další kapitole si stručně vyložíme historii dialektologie a důležité osoby, které se touto lingvistickou disciplínou zabývaly. Dále se zaměříme podrobněji na teritoriální dialekt a rozdělení dialektů, které se nacházejí na celém území ČR. Poté si přiblížíme jednotlivé oblasti týkající se jihozápadních Čech a jejich typické hláskoslovné znaky. V teoretické části práce se budeme opírat hlavně o doporučenou odbornou literaturu. Např: J. Bělič, *Nástin české dialektologie*, J. Voráč, *Česká nářečí jihozápadní*.

Druhá část práce má charakter praktický. Ke zpracování této části použijeme Dialektický slovník chodský J. F. Hrušky, ze kterého vybereme určité lexémy a porovnáme je s ostatními publikacemi (J. Jindřich, *Chodský slovník, Český jazykový atlas 1-5* a vlastní sběr), z nichž jsme předem vybraná slova zapsali a seřadili podle abecedy. Každá publikace, kterou užitíme v praktické části, je sepsaná a vydaná v odlišné době. Můžeme proto sledovat vývoj jednotlivých lexémů. Vlastním sběrem v terénu se pak pokusíme doložit, které dialektismy jsou na dnešním Chodsku stále živé. Ke zpracování chodského nářečí jsme si museli stanovit pouze jednu oblast, kterou se budeme zabývat, protože rozsah této práce nám nedovoluje širší zkoumání.

Chtěla bych, aby tato práce obohatila nejen mě, ale také každého, kdo se o toto téma zajímá a chce se dozvědět něco nového a zajímavého.

Cílem této práce je zjistit dnešní zachovalost vybraných dialektických lexémů v dané oblasti. Pomocí publikovaných zdrojů z dob minulého století se dozvíme, jaké lexémy se užívaly pro konkrétní pokrm a zda ještě toto pojmenování, či dokonce jídlo, existuje.

1.1.1 PRACOVNÍ HYPOTÉZY

1. Předpokládáme, že vybrané slovníky budou obsahovat velké množství námi zkoumaných lexémů.

2. Předpokládáme, že dané lexémy budou z hlediska formy převážně jednoslovné.

3. Předpokládáme, že se porovnávané výrazy budou ve většině případů shodovat a budou představovat stabilní část lexikálních dialektismů v daném nářečí.

4. Předpokládáme, že zjistíme současný stav chodského nářečí ve srovnání se stavem minulého století.

1.2 STRATIFIKACE NÁRODNÍHO JAZYKA

Národní jazyk můžeme chápat jako: „Všechny regionální, sociální a funkční podoby jazyka, jež slouží příslušníkům národa k pokrytí komunikačních potřeb, a to v pohledu synchronním i diachronním; zvláštní postavení mezi nimi má spisovný jazyk, jenž má mj. i funkci národně reprezentativní.“¹

Národní jazyk je tvořen komplexem útvarů, které dělíme na spisovný jazyk, tradiční teritoriální dialekty, interdialekty a obecnou češtinu.

„Počet útvarů a vztahy mezi nimi vytvářejí makrosituaci příznačnou pro určitý národní jazyk, tzv. jeho jazykovou situaci.“²

Čeština je národním jazykem od doby českého národního obrození, předtím byla čeština pouze jazykem české národnosti.

Je to mateřský jazyk obyvatel historických zemí Čech, Moravy a části Slezska (také Čechů žijících v zahraničí).

„Celek jazyka dnešního českého národa je historicky vzniklý soubor funkčně diferencovaných útvarů, v podstatě jazykových struktur s jednou nebo několika funkcemi. Funkcí jazykové struktury se rozumí sepětí významu a formy při dosahování komunikačního cíle.“³

Národ vnímáme jako historicky vzniklé společenství lidí, které pojí společná řeč, území, ekonomika a národní uvědomění.

„Jako struktura komunikačních prostředků představuje národní jazyk soubor výrazových prostředků vymezený územně mezi jinými národními jazyky, uvnitř stratifikovaný

---

¹ KOLEKTIV. *Encyklopedický slovník češtiny*. Praha: Lidové noviny, 2002. Str. 192.

² BOGOCZOVÁ, Irena a kol. *Tváře češtiny*. Spisy Filozofické fakulty OU. Ostrava: FF OU, 2000. Str. 10.

³ KOLEKTIV. *Encyklopedický slovník češtiny*. Praha: Lidové noviny, 2002. Str. 193.

funkčně, slohově a rozrůzně sociálně, nadto i v rámci jednoho národního jazyka územně a sociálně diferencovaný.“⁴

Rozčlenění národního jazyka na strukturní útvary je záležitost výrazně lingvistická a vztahy mezi nimi jsou hierarchické. Na pozici nejvyšší řadíme spisovný jazyk a nejnižší pozici zaujímá teritoriální dialekt.

Vedle strukturních útvarů se v našem národním jazyce objevují i útvary nestrukturní (poloútvary), které můžeme vymezovat jen na základě specifického lexika.

1.2.1 STRUKTURNÍ ÚTVARY NÁRODNÍHO JAZYKA

Spisovný jazyk (včetně hovorové češtiny)

„Systém jazykových prostředků, které jsou celonárodně užívány především v psané formě a ve veřejných a oficiálních mluvených projevech. Plní funkci integrační a národně reprezentativní.“⁵

Je považován za nejdůležitější útvar národního jazyka. Ke stabilitě spisovného vyjadřování slouží kodifikace, jejíž zachycení najdeme ve slovnících, mluvnících nebo pravopisných aj. příručkách.

„Funkční vrstva spisovné češtiny, která slouží běžnému dennímu hovoru, se označuje jako *hovorová čeština*. Tvoří ji spisovný jazyk zbavený knižních prostředků, hovorová čeština je tolerantnější k prvkům obecně rozšířeným, ale nepřijatý kodifikací.“⁶

Hovorová čeština nemůže být tudíž celonárodně přijata, protože se nedá popsat její norma.

Obecná čeština

„Spontánní mluvený jazyk soukromé a poloveřejné komunikace, regionálně i sociálně málo příznakový.“⁷ Ve stylizaci se užívá i v komunikaci psané.

Běžné hláskoslovné znaky obecné češtiny:

---

⁴ BOGOCZOVÁ, Irena a kol. *Tváře češtiny*. Spisy Filozofické fakulty OU. Ostrava: FF OU, 2000. Str. 10.

⁵ KOLEKTIV. *Encyklopedický slovník češtiny*. Praha: Lidové noviny, 2002. Str. 90.

⁶ BOGOCZOVÁ, Irena a kol. *Tváře češtiny*. Spisy Filozofické fakulty OU. Ostrava: FF OU, 2000. Str. 10.

⁷ KOLEKTIV. *Encyklopedický slovník češtiny*. Praha: Lidové noviny, 2002. Str. 81.

- *ej X ý (starej mlejn, bejt, umejt)*
- *í X é (dobří mlíko)*
- protetické v před počátečním *o-* (*voko, vokno, vobilí, voves*)
- v tvarosloví univerzální koncovka *-ma* v 7. p. množ. č. (*s chlapama, s pekařema, s ženama, s nůšema, s mňestama, s polema, se staveňima*)

Interdialekty (nahnářečí, nářečí oblastní, podoba místního nářečí nivelizovaná)

Útvar, který představuje poslední vývojové stadium tradičních teritoriálních dialektů. Ty v důsledku různých vlivů (vzrůstající společenské kontakty, sjednocování životních zájmů atd.) ztrácejí svou specifiku a postupně se zbavují nápadných znaků.

Teritoriální dialekty

Útvar s vlastní jazykovou strukturou a jednolitou normou. Omezuje se na mluvenou soukromou (neveřejnou) spontánní komunikaci mezi lidmi na daném vymezeném území.

Více o teritoriálních dialektech viz 2.3 Dialekt a jeho vnitřní členění.

1.2.2 NESTRUKTURNÍ ÚTVARY NÁRODNÍHO JAZYKA

Slang

„Má podobu nespisovné nebo hovorové vrstvy speciálních pojmenování (jednoslovných i frazémů), realizované v běžném, nejčastěji polooficiálním a neoficiálním jazykovém styku lidí vázaných stejným pracovním prostředím nebo stejnou sférou zájmů a sloužící jednak specifickým potřebám jazykové komunikace, jednak jako prostředek vyjádření příslušnosti k prostředí či zájmové sféře.“⁸

Přestože mají slangy určité specifické rysy v mluvnické výstavbě, nelze je považovat za charakteristické, protože jsou pouze projevem spontánnosti a přirozené emotivnosti komunikátů.

Lexikální prostředky však lze, v užším smyslu, rozdělit na profesionalismy a slangismy.

„*Professionalismy* jsou nespisovné názvy terminologické povahy motivované důvody věcnými, zejména snahou o výrazovou úspornost, mobilnost a jednoznačnost v mluvené komunikaci.“⁹ Mají omezeně i synonyma.

⁸ KOLEKTIV. *Encyklopedický slovník češtiny*. Praha: Lidové noviny, 2002. Str. 405.

⁹ KOLEKTIV. *Encyklopedický slovník češtiny*. Praha: Lidové noviny, 2002. Str. 405.

„*Slangismy* se pozorovateli mimo zájmovou skupinu jeví ve srovnání s prof. jako nespisovné názvy příznakové citově, expresivně, je u nich patrná motivace zvýraznit výjimečnost prostředí i aktivitu mluvčího i jeho osobního vztahu k nim.“¹⁰

1.3 DIALEKT A NÁRODNÍ JAZYK

Dialekt je součást národního jazyka. Spolu s jazykem spisovným tvoří krajní póly na stratifikační ose národního jazyka. Tyto útvary jsou ve vztahu spisovný – nespisovný.

„Útvary se liší také v tom, jaké komunikační funkce ve společnosti plní; z tohoto hlediska je dialekt funkčně omezený, neboť slouží především v soukromé denní komunikaci, zatímco u spisovného jazyka je typická polyfunkčnost.“¹¹

1.4 DIALEKTOLOGIE A JEJÍ STRUČNÁ HISTORIE

Dialektologii považujeme za jazykovědnou disciplínu zabývající se zkoumáním tradičních teritoriálních dialektů. Má vztah k jiným jazykovědným disciplínám (fonetika, fonologie, morfologie, lexikologie, tvoření slov, etymologie, sociolingvistika, psycholingvistika, všeobecná jazykověda) a dalším společenským vědám (historiografie, folkloristika, archeologie, sociologie, etnologie).

„Odborný zájem o nářeční diferenciaci českého jazyka se poprvé objevuje v Blahoslavově *Gramatice české* (1571). Česká dialektologie se jako svébytný jazykovědný obor s vlastní metodikou začala utvářet až v době národního obrození v polovině 19. stol. v souvislosti se zájmem o lidový jazyk a jeho studium.“¹²

Významným badatelem v oblasti dialektologie je František Bartoš. Studoval na vídeňské univerzitě, kde patřil k Šemberovým posluchačům a stal se jeho badatelským pokračovatelem. Nejvýznamnější životní dílo dialektologické se vztahuje k Moravě a Slezsku. Bývá proto označován za zakladatele moravské dialektologie. Bádání se věnoval v letech 1882-1884 a zaměřoval se především na lid venkovský. První zásadní dílo Bartoše vyšlo ve dvou svazcích v letech 1886 a 1895 a nazval ho *Dialektologie moravská*. V prvním díle se

¹⁰ KOLEKTIV. *Encyklopedický slovník češtiny*. Praha: Lidové noviny, 2002. Str. 405.

¹¹ BOGOCZOVÁ, Irena a kol. *Tváře češtiny*. Spisy Filozofické fakulty OU. Ostrava: FF OU, 2000. Str. 10.

¹² KOLEKTIV. *Encyklopedický slovník češtiny*. Praha: Lidové noviny, 2002. Str. 110.

zaměřuje na nářečí východní Moravy a Slezska a v druhém díle se věnuje západní části Moravy.

Další významnou osobností nářeční lexikografie po vzoru Bartoše je Jan František Hruška. Tento badatel se zaměřil na region rodného Chodska. *Dialektický slovník chodský* (1907) se stal prvním nářečním slovníkem z oblasti Čech. Dílo vyniká úvodní rozpravou s metodickými a sociologickými poznámkami o práci dialektologa v terénu a bohatým a spolehlivým nářečním materiálem.

„Mezníkem pro českou dialektologii se staly dvě studie z třetího desetiletí 20. století, a to studie Bohuslava Havránka a Františka Trávníčka. Zásadní je především rozprava Bohuslava Havránka *K české dialektologii* (s podtitulkem Poznámky k Vydrově práci Popis a rozbor nářečí hornoblanického, LF, 1924: 263-271, 337-358), první programové vědecké pojednání o stavu a úkolech naší dialektologie.“¹³ Havránek spatřuje hlavní úkol české dialektologie ve zkoumání vývoje dialektů v rámci národního jazyka jako celku.

Dalším důležitým dílem je Český jazykový atlas (více viz 2.11 Charakteristika zdrojů).

Materiál z anketových zdrojů, které v terénu získali odborníci-dialektologové, využil i Jaromír Bělič v práci *Nástin české dialektologie* (1972). Nejrozsáhlejší ucelené poučení o národním jazyku z dialektologického hlediska obsahuje kapitoly o nářečích a jejich rozdělení a vývoji, diferenční nářeční znaky, historický výklad jevů. Rozsáhlou kapitolou je i charakteristika nářečních skupin. Zajímavostí tohoto obsáhlého díla je připojený soubor čtyřiceti mapek vybraných typických nářečních jevů.

Anketové sběry byly v pozdějších letech vydány také jako autentické zvukové záznamy na CD: *Jak se mluví v Čechách* (2000), *Jak se mluvilo v českých vesnicích v cizině* (2002). Autory jsou J. Bachmannová a P. Jančák.

Na konci 20. stol. se v dialektologii objevuje téma mluva reemigrantů (potomci emigrantů, jenž odešli v době Rakousko-Uherska do zahraničí). Této oblasti se věnují J. Jančáková a P. Jančák. Ve své monografii *Mluva českých reemigrantů z Ukrajiny* (2004) podali autoři důkaz, že i dnes lze odhadnout, ze které lokality předkové reemigrantů pocházeli. V přesvědčivé jazykové analýze své závěry dokládají.

„Nejnáléhavějším úkolem současné české dialektologie je vypracování celonárodního nářečního slovníku. Příslušné materiálové zázemí je k dispozici: je jím rozsáhlý archiv

---

¹³ PLESKALOVÁ, Jana a kol. *Kapitoly z dějin české jazykovědné bohemistiky*. Praha: Academia, 2007. Str. 353.

lidového jazyka v brněnském dialektologickém oddělení Ústavu pro jazyk český AV ČR. Soustředěn je zde i cenný archiv audiozáznamů spontánních nářečních projevů z druhé poloviny 20. století.“¹⁴

1.5 DIALEKT A JEHO VNITŘNÍ ČLENĚNÍ

„Většinou označení pro tradiční teritoriální (lokální) dialekt: územně (geograficky) vymezený útvar národního jazyka, který je určen vztahem k jiným teritoriálním útvarům a k jazyku národnímu.“¹⁵

Dialekt chápeme také jako:

„Strukturní varieta (útvary) jazyka ve vztahu k jiné varietě. Dílčí jazykový útvar ve vztahu k celku. Komplexní kategorie lingvistická, sociologická a historická.“¹⁶

Bývá někdy chápán jako útvar, který nepotřebuje stylistické rozvrstvení. Je však úkonnější v okruzích sémantických, jež se vztahují k běžnému životu (rozvinuta slovní zásoba výrazů označujících pohyb nebo konkrétní smyslové vjemy).

S vývojem jazykového společenství úzce souvisí i vývoj dialektů. Zanikají některá lokální specifika a tím se formují interdialekty, ve kterých se odrážejí vývojové tendence (mohou ovlivňovat normy). Některé dialekty si však dodnes uchovávají velmi starobylý stav, a to nejen dialekty archaické.

Dialekt je především nástrojem ústní slovesnosti. Dnes už jsou tradiční dialekty živé většinou dále od centra státu a spíše u starší generace.

1.5.1 NÁŘEČNÍ SKUPINA (MAKRODIALEKT)

V třídění nářečí národního jazyka z hlediska zeměpisného je n. s. nářeční seskupení nejvyššího řádu, které je vnitřně diferencované a shoduje se v závažných znacích, jimiž se odlišuje od jiné nářeční skupiny.

¹⁴ PLESKALOVÁ, Jana a kol. *Kapitoly z dějin české jazykovědné bohemistiky*. Praha: Academia, 2007. Str. 367.

¹⁵ KOLEKTIV. *Encyklopedický slovník češtiny*. Praha: Lidové noviny, 2002. Str. 109.

¹⁶ CHLOUPEK, Jan. *Aspekty dialektu*. Brno: Spisy UJEP, 1971.

1.5.2 NÁŘEČNÍ PODSKUPINA (MIKRODIALEKT)

„Každá n.s. se dále člení na menší podskupiny, každá nářeční podskupina pak na typy/úseky a každý typ/úsek na nářečí jednotlivých lokalit.“¹⁷

1.6 ROZDĚLENÍ DIALEKTŮ NA ÚZEMÍ ČR

„Přes intenzivní vývojový pohyb, který pozorujeme v nářečích v dnešní době, jeví se základní rozvržení teritoriálních nářečí na českém jazykovém území dosud zřetelně.“¹⁸

Rozdělujeme tedy nářečí do pěti skupin. Z toho jsou čtyři základní a jedna zvláštní skupina. Každá má také několik podskupin.

1. nářeční skupina česká v užším smyslu (zhruba na území Čech a v pomezích jihozápadních úsecích Moravy)

Středočeská podskupina

- široký pás centrální oblasti země České, táhnoucí se zhruba od sz. k jv. a sahajícím na sv. za Mělník, Nymburk, Poděbrady, Kolín, Čáslav a Chotěboř, na jz. a na jih téměř po Rakovník, Hořovice, Příbram, Milevsko a Tábor, za Pacov a Pelhřimov

Jihozápadočeská podskupina

- sousedí od jihu s nářečími střes. a na východě přesahuje do jz. cípu Moravy za Třešť, Telč a Dačice

Severovýchodočeská podskupina

- sousedí od severu s nářečími střes. a v jv. části též jvčes., na východě pak v drobném úseku sv. od Lanškrouna hraničící se skupinou střmor.

Jihovýchodočeská (českomoravská) podskupina

- tvoří poměrně neširoký pás na jv. okraji čes. nářeční skupiny, táhnoucí se od jz. pomezí býv. lanškrounsko-svitavského něm. ostrova a přerušovaný dřívějším ostrovem jihlavským

¹⁷ KOLEKTIV. *Encyklopedický slovník češtiny*. Praha: Lidové noviny, 2002. Str. 392-393.

¹⁸ BĚLIČ, Jaromír, *Nástin české dialektologie*. Praha: SPN, 1972. Str. 11

2. nářeční skupina středomoravská neboli hanácká

Jižní středomoravská podskupina

- zaujímá značnou část jz. a již. Moravy, zhruba v prostoru východně od Mor. Budějovic, Třebíče, Velkého Meziříčí a Kunštátu, za Boskovice a Vyškov, téměř po Slavkov u Brna, dále k jihu po Dambořice a k hranici nářečí výchmor.

Centrální (severní) středomoravská podskupina

- sousedí od sv. s jižní podskupinou a sahá na sever téměř po Zábřeh a Šumperk, na východ za Olomouc a Prostějov, avšak mimo obě města a jejich východní sousedství

Západní okrajové úseky středomoravských nářečí

- pomezí pás střmor. nářečí proti čes. nářečím v užším smyslu je přerušen býv. lanškrounsko-svitavským něm. národnostním ostrovem, takže se skládá ze dvou od sebe oddělených úseků, prvního v sz. části zábřežského výběžku a druhého v nesouvislém pruhu od Letovic a Kunštátu kolem Velkého Meziříčí a Třebíče k Moravským Budějovicům

Východní středomoravská nářečí

- tvoří souvislý pás od východního kraje centrální i jižní podskupiny po hranici nářečí výchmor.

3. nářeční skupina východomoravská neboli moravskoslovenská

Jižní (slovácká) východomoravská podskupina

- jižní část jádra výchmor. nářeční skupiny, zaujímá většinu tzv. Slovácka (Moravského Slovenska) na jv. Moravě, od nejjižnějšího výběžku jv. od Břeclavě k severu téměř po Zlín a Valašské Klobouky

Severní (valašská) východomoravská podskupina

- severní část jádra výchmor. nář. skupiny, zaujímají zhruba tzv. Moravské Valašsko, od jižní podskupiny k severu až po hranice slez. nářečí; jako oddělený úsek k nim patří též nejsevernější obce v býv. národnostním výběžku sev. od města Hranic (Spálov s Luboměřem), hranice proti západnímu okrajovému pásu výchmor. nářečí kříží tento výběžek, jižněji jde záp. od Valašského Meziříčí, vých. od Bystřice p. Host. a protíná záp. část Zlína; východní hranice se kryje s hranicí čes. jazyka proti slovenštině

Západní okrajové úseky východomoravských nářečí

- člení se do dvou oddělených úseků, severnější z nich zaujímá zhruba okolí města Hranic spolu s nářečími kolem Kelče, k jihu po Bystřici p. Hostýnem, a jako izolovanou enklávu v střmor. okolí Holešov s Žeranovicemi, jižní úsek tvoří tzv. dolská nářečí, rozkládající se v rozeklaném a místy dost širokém pruhu, který se táhne těsně od Kroměříže a západních částí Zlína směrem k jz. až po býv. národnostní hranici jižně od Hustopečí a sz. od Břeclavi

Kopaničářská nářečí

- označuje se tím mluva úzkého pruhu asi dvaceti obcí a osad při moravsko-slovenské hranici sv. a vých. od Strážnice, zčásti roztroušených jako samoty po mýtinách (kopanicích) na západních svazích jižního úseku Bílých Karpat; v národopise bývá jz. část tohoto pruhu označována krajovým názvem Hornácko

4. nářeční skupina slezská neboli lašská Jižní (moravská) podskupina slezských nářečí

- tvoří neširoký okrajový pás v sousedství výchmor. nářečí kolem Štramberka, Příbora a Fenštátu pod Radhoštěm, zužující se směrem k jv.

Západní (opavská) podskupina slezských nářečí

- zaujímá sz. část slezské oblasti spolu se západním přesahem do Polska, k východu zčásti až za Hlučín a po Klimkovice, odděleně od souvislého území pak Studénku s Pustějovem v záp. části býv. národnostního výběžku jv. od Bílovce

Východní (ostravská) podskupina slezských nářečí

- zaujímá východnější převážnou část slez. nářeční oblasti a táhne se souvislým směrem k jihu poněkud rozšířeným pásem zhruba od sz. k jv.; v severnější úseku sousedí na západě se západní, v jižnější na jihozápadě s jižní podskupinou, na východě pak hraničí s polsko-českým smíšeným pruhem, v severním úseku patří k vých. podskupině též několik pohraničních obcí sev. od Hlučina spolu s východním přesahem českých nářečí slezských do Polska

5. nářečí polsko-českého smíšeného pruhu¹⁹

¹⁹ V kapitole 1.6 byla jako zdroj informací použita publikace BĚLIČ, Jaromír, *Nástin české dialektologie*.

1.6.1 ČESKÁ NÁŘEČÍ JIHOZÁPADNÍ

„Vzhledem k určitým charakteristickým znakům jazykovým, jež se prostírají na velké oblasti jihozápadních Čech, považovala už starší literatura dialektologická tuto jazykovou oblast jihozápadní za širší krajový útvar, spojující jistými společnými rysy řadu menších nářečních celků v této části země.“²⁰

Jihozápadní celek zabírá celé západní a jižní Čechy a je také nazýván jako „pošumavský“. Autoři, kteří se zabývali touto oblastí, vymezovali hranice jihozápadního nářečí různě. Např. A. V. Šembera: Plzeňsko, Písecko, Budějovicko, jižní Tábořsko až po Miličín, Pelhřimovsko až k hranicím Moravy. V. J. Dušek: Stříbrsko, Domažlicko přes Kdyni, Strážov, Klatovy, Sušici, Horažďovice, Strakonice, Volyň, Písek, Netolice, Budějovice k Trhovým Svinům. F. Trávníček: Kralovice, severně od Plané k Rokycanům, Písek až na východ k Moravským hranicím.

1.6.2 OKRAJOVÉ ÚSEKY ZÁPADOČESKÉ

Nejdůležitější a největší okrajový úsek západočeských nářečí tvoří Domažlicko. V jazykově zeměpisné studii *Česká nářečí jihozápadní II.* od Jaroslava Voráče se dozvídáme, že k tomuto úseku přiléhá na severu západní část Horšovskotýnska až po město Staňkov a ves Všekary. Právě tato ves a její okolí zachovává v lidové mluvě jihozápadní oblasti stejný archaický stav jako celé Domažlicko (tzv. „širší Chodsko“). O tomto úseku lze také hovořit jako o domažlicko-horšovskotýnském nebo domažlicko-staňkovském.

Bývalý menšinový „stříbrský ostrůvek“ tvořil pět vesnic, které spadají pod všekarský úsek. Mají společné základní jevy okrajové a důsledně zachovány širší znaky jihozápadní. J. „Na severu končí tento okrajový pruh starého českého osídlení archaickým úsekem manětínským.“²¹

Tato oblast navazuje také některými archaismy na *enklávu*²² stříbrskou, vedoucí přes severozápadní cíp starého okresu plzeňského.

Zvláštním úsekem na jihu okrajového pásu západního je jižní Klatovsko.

²⁰ VORÁČ, Jaroslav. *Česká nářečí jihozápadní I.* Praha: Academia, 1955. Str. 7.

²¹ VORÁČ, Jaroslav. *Česká nářečí jihozápadní II.* Praha: Academia, 1976. Str. 39.

²² enkláva = území uvnitř jiného území

Pod chodské (domažlické) nářečí patří nejen mluva jedenácti chodských historických obcí (Postřekov, Klenčí, Chodov, Újezd, Draženov, Stráž, Mrákov, Tlumačov, Klíčov, Chodská Lhota, Pocinovice), ale i vesnic celé domažlické kotliny, rozkládající se na sever a východ od Domažlic (např. Spáňov, Bořice, Zahořany, Stanětice, Chrastavice, Milavče).

Domažlickou kotlinu od klatovské kotliny oddělují hornaté a dosud zalesněné předěly. Přestože některé vesnice leží v údolích mezi těmito horskými pásmy, zachovala se u některých mluva stejná jako v samotných Domažlicích.

„Není tedy oblasti ve směru od Domažlic na východ náhlého přechodu v nářečí obcí „chodských“ a „nechodských“. Vcelku je přechod mezi zachovalejším úsekem domažlickým a jeho nivelizovanějším susedstvím klatovským postupný a pomenáhlý.“²³

1.7 ZNAKY DIALEKTU V DOMAŽLICKÉM REGIONU

Nářečí západních Čech, do kterého patří domažlický region, spadá pod velký komplex tzv. českého nářečí jihozápadního.

Autoři J. Bělič a J. Voráč řadí také chodské nářečí do skupiny jihozápadočeské a každý ještě dále vymezují na specifické okrajové úseky. J. Bělič na nářečí chodské jihozápadně od Domažlic a nářečí doudlebské jihovýchodně od Českých Budějovic.²⁴ J. Voráč je pro zařazení do širší skupiny domažlicko-horšovsko-týnské.²⁵

Chodský dialekt stále považujeme za nejzachovalejší na našem území. Velmi dobře ho rozpoznáme od jiných pro svojí typickou melodičnost a hláskoslovné znaky.

1.7.1 SAMOHLÁSKY A JEJICH ZMĚNY

Vývoj samohlásek v nářečí chodském se v určitých znacích shoduje s širší oblastí jihozápadní, popř. západní a s několika zvláštními znaky s jinými v této oblasti okrajovými úseky. „V řadě případů se zde však dají samohláskové změny doložit větší řadou dokladů než

²³ VORÁČ, Jaroslav. *Česká nářečí jihozápadní II*. Praha: Academia, 1976. Str. 39.

²⁴ *Nástin české dialektologie*. Praha: SPN, 1972. Str. 226–230.

²⁵ *Česká nářečí jihozápadní II*. Praha: Academia, 1976. Str. 38–40.

na oblastech sousedních. To svědčí o tom, že mnohé jevy jsou zde (v mluvě staré generace) zachovalejší nebo zákonitější.²⁶

Tím spadá Domažlicko do širších souvislostí jihozápadních.

Jako ostatní nářečí má krátké samohlásky *a, e, i, o, u* a tři dlouhé *á, í, ú*, které jsou doplněny dvojhláskami *ej, ou*. V slabikách koncových bývají někdy kráceny dlouhé *í, ú*.

Neutrální a vždy krátké jsou samohlásky *e, o* (*pole, bolí, peří, balon, balkon, citron*).

V určitých případech se shoduje s nářečími i obecná čeština. Centrální změny se šířily ze středu Čech do ostatního území českého jazyka. Proto je i historický vývoj samohlásek shodný s ostatními nářečími v Čechách.

Od 16. stol. je staré české *y* už *ej* (*dobrej strejc, bejvalo, přikrejt*).

Na sklonku 14. stol. se stává ze starého českého *ú* už *ou* (*zelenou louku, nesou, soused*), bývalo to však velmi často i na začátku slov (*ouroda, oudolí, ouplněk, oumysl, ouřad*).

Od sklonku 15. stol. je za staré české *ó* užíváno ve slovech *ů* (foneticky však psáno *ú*: *stúl, dvúr, ale stolu, dvora*).

Za staré české *é* a *ie* je *í* (*dobří mlíko, míra, víra, ze staročeského miera, viera*).

Vývoj samohlásek oblastní západočeských nářečích byl shodný se změnami prováděnými v celých jihozápadních Čechách. Lišili se ovšem mírou a různým zeměpisným rozsahem, vždy je to však u každého případu uvedeno.

a) Depalatalizace

e > a hlavně po měkkých souhláskách a především po souhláskách *č, š, ř, l, j* je zde doložena pravidelněji: *čap, fčala, čalo, kačar, sršán (širšán), řešato, šaro* (=šero, *uđelá se šaro, Zahořany*), *pšano, hřablo, břasa* (vedle *březovec*, tj. vřes), *kořani, kořání, jahla, kůžalka, naštovice, karak*

L: lachtat, sklaňice, Podoba slova *lachtat* má hranice v přechodném pásu Domažlice a Klatovy a směrem od severu jsou to krajní obce Merklín, Ježovy, Chudenice, Vílov, Pocinovice.

²⁶ Česká nářečí jihozápadní II. Praha: Academia, 1976. Str. 40–41.

b) Přehlásky

'a > ě /e/, 'á > ie /í/

Této staré přehlásce podléhalo od 12. stol. každé *a*, *á* a to po měkkých souhláskách. Po období kolísání v jihozápadních Čechách se uchovala uvnitř slov v tvarech přehlasovaných. *Začel*, *vzel*, *tříst*, *zípst*. Pro tuto oblast je také typické, že se vyrovnávají ve prospěch hlásky v kořenných slabikách sloves. Je to poznat z mluvy hlavně u staré generace na Chodsku: *Vzeli sme rukáfce*, *žili srpna*, na Horšovskotýnsku: *tříš se bez*, na Klatovsku: *bäba pometenä* (= pomatená), *zjera*, *vohřít vodu*, *třísla se zimou*, *záblo ho*. Nadměrnou přehlásku máme uchovanou zvláště ve slovese *zapříhnout*, *zapříhat*, *zapříhni*, *zapřích*, *zapřížej* proti *zapřehnout*, *zapřehat*, *zapřech sem*, *zapřeženej*.

c) Dvojhláska

ú > ou (z původního ó)

K této dvojhlásce muselo staré *ó* projít dvěma historickými změnami. První změna byla v 14. a 15. stol. *ó* > *uo* > *ů* a druhá centrální změna v 16. stol. *ú* > *ou*.

Do jihozápadních Čech se někdy vývoj dostával se zpožděním. Pak se měnilo např. staročeské *rozžhnúti* dloužením s oblastním nářečím *rózžhnúti*, dále pak *ruoz-* > *růz-* a z toho známe již dnešní podobu *roužnout* (= rozsvítit).

Další doložené případy jsou: *roužni elektriku* (Klatovsko), *poučeli sme si peňíze*, *bəlo to u təuňi*, *černá təuňe* (Domažlicko).

d) Zachovávaní í (po sykavkách c, z, s)

Oproti jiným oblastem, kde už probíhala změna *í* > *ej*, se v jihozápadních Čechách stále udržovalo nezměněné *í*. Jihozápadní (archaické, ale i spisovné) *cítit*, *cícha*, *cín*, *síto*, *vožík*.

Dnes už se to však změnilo. Po souhlásce *c* se ještě vyskytují obě možnosti (*cítit*, *cejtít*), ale po souhláskách *s*, *z* už převládají podoby *s ej* (*sejto*, *vozejk*).

Nejzachovalejší oblast nediftongizovaného *í* je na Domažlicku a zčásti na sousedním Horšovskotýnsku (u starších generací se podoba *s ej* nevyskytuje téměř nikdy). Změna *í* > *ej* se jinak stala velmi rozšířenou a stala se významným znakem obecné češtiny.

e) Délka samohlásek

V jihozápadních Čechách u některých dvojslabičných podstatných jmen rodu ženského zůstávají staré původní délky: *pína, plíva, slína, jískra, jíkra*.

Zachovaná délka je i u původně dvojslabičných podstatných jmen rodu mužského: *kraj* (< *krajǫ*), *čas* (< *časǫ*), *pluh* ap.

U některých podstatných jmen se délka liší v pádech. Délky v 2. p. č. mn. se někdy liší od ostatních pádů: *sedum děfčát, hodně hromád* (Horšovskotýnsko), *hodně housát, kachňat, kuřát, chof telát* (Klatovsko, Domažlicko).

Dříve měl západ s jihem také společnou délku v řadových číslovkách: *šístej, sídmej, vúsmej*, kterou dnes můžeme zaznamenat už jen ve frázích u starší generace.

V jihozápadním nářečí se také zachovala krátká samohláska ve slovesných základech: *nest, vest* (= vézt), *vect* (= vést).

Krátká jsou také slovesná příčestí: *zamčeno, zatopeno, máme uzavřeno*.

O krátkosti samohlásek můžeme ještě hovořit u některých sloves v 1. os. : *d'elam, volam, nosim, vozim*. Dále také u jmen v 6. p. č. mn. –*ach*: *na lukach, ve stodolach, f senach, na hlavach, v botach, v noivinach*.

f) Zánik samohlásek při slabičném l, r

V polovině 20. stol. jsme ještě mohli slyšet u starší generace výslovnost slabikotvorného *l, r* a to s původními samohláskami (jsou doloženy už od 12. stol.). Hojná výslovnost byla právě v západních Čechách: *sluze, serp, herlička, oumisel, harnec, charpa, do Pilzňe*.

Při zanikání těchto samohlásek s nástupem výslovnosti slabičného *r, l*, zanikaly i samohlásky *i, y*: *silňice, silnej, mlynář, vobilí, kobyla, byl, nosil*. Dodnes je v proudu řeči slyšet na venkově výslovnost *səlňice* nebo *slňice, sinej* nebo *sľnej, məlnář* nebo *mľnář, vobəlí, kobəla, nebľ doma, nosəl* nebo *nosľ*.

g) Redukce samohlásek i (í) nebo y (ý) ve slabikách ní, ný a ni

Redukce první je znát hlavně ve skupině samohláska + slabika *ní, ný* a v proudu řeči zní: *to je tekí pjeknə, té marnə* (= to je marný) (Domažlicko), *stroje žádŋ, to neňi snadŋ, nesu*

je *četřkovi* (Klatovsko). Další změnou slabiky je *-ňi-* v *-ň-* a pak *-n-*. Např.: *pšence* (< pšenice), *sence* (=světnice), toto slovo prošlo změnou *sedňice* (změna *dn > nn*) > *senňice* > *sence*. Podobně *stunce* ze *studňice*.

1.7.2 SOUHLÁSKY A JEJICH ZMĚNY

Soubor souhlásek se zachoval ve všech nářečích stejný, tudíž Domažlické nářečí se neliší od jiného. Rozdíl je pouze ve výslovnosti některých souhlásek. Někde chyběla souhláska *g*.

a) Asimilované g

gdo, někdo > hdo, někdo, Hdíňě (= Kdyně)

k za *g* v cizích slovech - *švagr, krunt, kroš, kranát, kusto, kuláš, špakát, klazúra, drakoun, telekram, fotokrafje, kuma, cikáro, bójokraf*

ve vlastních jménech - *Enčpíkl, Kusta, Volfkank, Kabrijel, Lomikar*

zachování původního *k* – *krejcar, inkoust*

Výskyt těchto výslovností probíhá v oblastech od Přívozce na Milavče, Radonice, Zahořany, Spáňov a Prapořiště.

b) d > r

poruška, storola, sturánka, porešev, porloubí, d'erek, porepsát, pormáslí, porvazek, vorevřít, voremknout, svarba (Přívozec, Milavče, Spáňov, Kout na Šumavě, Prapořiště)

c) retnice ve slabikách bě, pě, mě, vě

většinová výslovnost *bježet, vješet, pjena, mňesto, mňesíc*

na některých místech udržováno staré dolady výslovnosti – *mel, mejí, bedujou* (Horšovskotýnsko)

d) v ve spojeních -avi, -ovi, -evi

lavice, Havlovice, Beranovic (úsek domažlicko-staňkovský)

Havlojce, Petrojce (Postřekov, Draženov, Újezd)

Beranuc (Klenčí, Chodov, Pasečnice, Stráž, Tlumačov, Mrákov, Klíčov)

Bílkujc (Pec)

zachování neznělé asimilace *v* – *tfaroh, kfer* (Horšovskotýnsko, Všekary)

e) protetické h

arfička (Kdyně), *armonika* (Strážov na Šumavě), *okinařit* (Postřekov), *achlovat* = hachlovat = česat len (Klkatovsko)

f) skupiny souhlásek

sč- > chč- : *chčestí, chčasnej*

šč- : *ščestí, ščasnej*

stř- > chtř- : *chtřilet*

stř- > tř- : *třilet, třízlík, tříhal, třídák, chodil po třídě, tříkačka*

tř- : *třep, třevíc, třejc*

tř- > kř- : *křilet, křešně*

g) Disimilace mezislovních skupin sykavkových

u náj se žílo, nej se to připravilo, dvanáct je váj za půl japka, vlej si tám, uj zemřili, uj sou v zemi, náj starej (východ domažlické kotliny)

h) Epentické -j- před měkkými zubnicemi

*sejd', bujd', ajť, mlajť, vocajd*²⁷

1.8 DOMAŽLICE

Město Domažlice je považováno za nejzápadnější královské město. Jeho poloha měla vždycky vliv na jeho dějiny. Již v 10. a 11. století tudy vedly dvě nejdůležitější cesty hustým hraničním lesem z bavorského Řezna do Čech. Stezky důležité pro kulturní, politický a hlavně obchodní styky s nejdůležitějším obchodním i církevním střediskem jižního Německa.

²⁷ Příklady uvedené v kapitolách 1.7.1 a 1.7.2 jsou použity ze svazků: KLIMEŠ, Lumír a kol. *Západočeská vlastivěda*. Plzeň: Západočeské nakladatelství, 1992. Str. 71-76. VORÁČ, Jaroslav. *Česká nářečí jihozápadní II*. Praha: Academia, 1976. Str. 46-49.

Přecházeli zde cizinci z Bavor do Čech a zpět. Tak se stalo, že zde vyrostl pomezní knížecí hrad, střežící bezpečnost stezek a vstupu do země, a kolem hradu byly vystavěny na jeho ochranu chodské vesnice. Z nich se později stala osada a dále prosperující trhovářská ves.

Významná statutární změna nastala v 60. letech 13. stol., kdy se z rozhodnutí krále mění místo na opevněné královské město, spadající pod nadvládu Přemysla Otakara II. Město se stává součástí hraniční ochranné linie proti Bavorsku. Je zabezpečeno vystavěním hradeb, věží, příkopy a valy.

Další historickou událostí je rozhodující bitva V. křížové výpravy. Každý tady zná vyprávění o tom, jak křižáci před husity utíkali lesem až na hranice s Německem a ti je pak hnali ještě dál i přes německé území.

V 16. stol. se městu dařilo, rozvíjel se obchod i řemesla. Nejvíce se vyváželo proslulé domažlické bílé pivo z pšeničného sladu. Z řemesel vynikalo např. hrnčířství a soukenictví.

17. stol. přišla třicetiletá válka a v průběhu té došlo ke zkonfiskování značné části majetku. Domažličtí Chodové přišli o platnost starých privilegií a ze svobodných sedláků se měli stát nevolníci. Po nepodařeném povstání v r. 1695 byl v Plzni popraven vůdce sedláků, Jan Sladký Kozina.

V 18. a 19. stol. se město začíná vzpamatovávat. Zase rozvíjí svůj obchodní průmysl, nejvíce přispívají místní trhy.

II. světová válka vstoupila mezi Domažlice a Chodsko a do konce války v r. 1945 je rozdělovala Protektorátem Čechy a Morava. I poté však město ztrácí své obchodní a kulturní postavení. Zavřením hranic a spuštěním železné opony nemohlo město dále pokračovat s obchody se sousedním Německem.

Velkou změnu město prodělalo po převratu v r. 1989. Obnovily se obchodní styky se zahraničím a to znamenalo obrovský přínos financí. Začaly se opravovat budovy a celkový vzhled města. Také zde byl velký příliv turistů.

Domažlice, které jsou prohlášeny městskou památkovou rezervací, svými jedinečnými památkami lákají k návštěvě města. Od krásného náměstí s loubím a dominantou v podobě válcovité věže, po Chodský hrad, Chodského muzea, Muzea Jindřicha Jindřicha a Galerie Bratří Špillarů. Turisty oblíbené jsou také tradiční srpnové Chodské slavnosti, které doplňuje neméně krásná okolní krajina.

1.9 CHODSKO

Chodsko je široká oblast rozkládající se na jihozápadě Čech. Toto území je položeno v horách pohraničních a zasahuje i do vnitrozemí až za Horšovský Týn. Nejvýznamnější město regionu jsou Domažlice, které považujeme za hlavní královské město. (více viz v kapitole 2.7 Domažlice)

Chodsko sloužilo jako opora českých králů proti vpádům vetřelců ze západu. V roce 1325 dal Chodům první privilegium Jan Lucemburský a sedláci z Postřekova, Klencí, Chodova, Újezda, Stráže, Draženova, Mrákova, Tlumačova, Klíčova, Chodské Lhoty a Pocinovic se stali nositeli rozsáhlých svobod. Na oplátku poctivě a udatně strážili hranici království. Se stejnou urputností se o tři století později vzepřeli panské z vůli trhanovského Lomikara. I přes nerovný boj proti přivolaným vojákům se postavili za chodské majestáty a za svobodný život. Jejich mluvčí Jan Sladký Kozina za to však hrdinně položil svůj život.

Tento kraj proslavil i Alois Jirásek románem *Psohlavci*. Žili zde a z bohatých tradic Chodska čerpali i osobnosti jako Božena Němcová a Jaroslav Vrchlický. Lásku ke svému kraji prokazovali i klenečtí rodáci Jindřich Šimon Baar, Jan Vrba a Jindřich Jindřich.

Vlasteneckého ducha, kterého měl v sobě každý hrdý Chod, posílilo i to, že se v roce 1871 otevřelo v Domažlicích gymnázium, vyučující v tomto vlasteneckém duchu, a o rok později byly založeny místní noviny. Ty pravidelně otiskovaly články z historie Chodska.

Dnes už Chodové nestřeží hranice, aby je uhlídali před vpádem „cizáků“ (němců), ale tato historie na nás dýchá na každém rohu. Ať už jsou to pomníky (Kozinův pomník na Hrádku u Újezda z r. 1895) nebo pamětní desky (Kozinova na Plzeňském pivovaru z r. 1960). Pro Chody je také typický znak psí hlavy, jenž vyjadřoval jejich pojmenování *Psohlavci*.

Chodsko patří mezi poslední oblasti v ČR, které mají doposud zachovalé bohaté lidové tradice, pestrý lidový kroj a folklór. Neméně zachovalé je i chodské nářečí a stále dodržované zvyky.

1.9.1 SOUČASNÝ STAV CHODSKÉHO DIALEKTU Z HLEDISKA UŽÍVÁNÍ NÁZVŮ JÍDEL

Podle našeho názoru se nejvíce dialektických lexémů na Chodsku uchovalo v oblasti „jídlo“. Oproti jiným oblastem mají názvy jídel velkou šanci na to, aby se uchovaly pro další generace. Jíst se totiž bude vždy, a když si Chodsko zachová svoje tradice a zvyky, tak se

nemusíme bát vytracení názvů jídel z chodského nářečí. Na takových slavnostech se stále podávají tradiční jídla, proto se stále udržují v povědomí lidí. Přirozeně se tak předávají recepty z generace na generaci a to i s jejich pojmenováváními.

Současně se užívají hlavně názvy pečených jídel z různých druhů těst. Jsou to těsta kynutá s přidanými kvasnicemi (toč, dolek, knedlík, knedlopraj, bochnidle) i nekynutá, sladká (povidlačka) i slaná. V dnešních domácnostech se ještě často pečou, třeba i přes malé úpravy a obměny, k jakému jídlu se konzumují.

Mezi další časté pokrmy patří různé druhy polévek. S ohledem na obecný dřívější nedostatek surovin se většina polévek skládá z vody, koření, omastku, někdy brambor a mléka (kravské, kyselé) a zahušťované byly často moukou, chlebem atd. Jejich názvy vznikaly velice často podle postupu, kterým polévku vařili nebo podle potravin, které při tom používali. Např: zavrcenka, zakudlenka, mlíková, bramburová.

Slovní zásobu z velké části obohacují i názvy ovoce. Na tomto území se vyskytují hlavně ovocné stromy s hruškami a jablky, které si doposud udržely svá pojmenování. Názvy vypovídají především o barvě, tvaru, nedostatcích na povrchu ovoce nebo také o období, ve kterém zrají. Tyto názvy viz slovníková část Ovoce.

1.10 CHARAKTERISTIKA ZDROJŮ

Jan František Hruška

J. F. Hruška se narodil 6. 6. 1865 na Peci u Chodova a zemřel 17. 10. 1937 v Plzni. Byl spisovatel a profesor češtiny a latiny. K Chodsku měl velice dobrý vztah, protože sám vyrůstal v tomto kraji s rodiči pocházející také odtud. Vyučoval studenty v Domažlicích, Pardubicích, Klatovech, Jindřichově Hradci a Plzni. Z jeho děl vyniká hlavně jeho „Dialektický slovník chodský“, ale psal i povídky z různého prostředí Chodska. Několik děl napsal dokonce pod pseudonymem A. B. Hanin (*Na zboží chodském*).

Ve své rodné obci byl Hruška tak uznáván, že mu na jeho rodném domě byla odhalena pamětní deska, bylo tomu ještě za jeho účasti 11. 7. 1937.

Dialektický slovník chodský

Slovník tohoto známého badatele o Chodsku byl vydán Českou akademií v roce 1907, a to po patnáctileté práci plné bádání, sepisování, přepisování atd.

Rád se o své poznatky dělil i v různých periodikách, dnes už stěží dohledatelné ke zkompletování. Velkou část materiálu, kterou za ta léta nastřádal, také poskytl i jiným badatelům (např. Janu Gebauerovi, Otakaru Zichovi).

O jeho zrodu sám autor napsal: „*Nechodil jsem výhradně za dialektem, ale pozoroval jsem život svých rodáků, stýkaje se s nimi po domácku na hyjtách, při pracích, po zábavách a zachycoval jsem takto bez vtíravých otázek, co se mi kde význačného namanulo.*“²⁸

Jindřich Jindřich

Jindřich Jindřich se narodil 5.3. 1876 v Klenčí pod Čerchovem a zemřel 23.10. 1967 v Domažlicích. Byl to vynikající klavírista, sbormistr, hudební skladatel, etnograf a sběratel lidových písní. Prakticky celý život zasvětil svému milovanému rodnému regionu. Shromažďoval o Domažlicku veškeré informace. Výsledky jeho bádání a sběratelské činnosti publikoval v několika dílech. „Jeho největším dílem je 26dílný etnografický sborník Chodsko. Čtyři první díly obsahují chodský slovník, gramatiku a historii Chodska. Dalších 22 dílů je věnováno životu, zvykům chodského lidu a lidové kultuře Chodska.“²⁹

Další z jeho děl je devítidílný Chodský zpěvník, obsahující více jak 1400 notových záznamů písní a asi 4000 textů. Vedle této tvorby skládal klavírní skladby, písně s doprovodem klavíru či orchestru, upravoval chodské písně atd.

Jeho zásluhou bylo vybudováno Chodské muzeum v Domažlicích, kde je vše o Chodsku a jeho lidovém umění.

Chodský slovník

Toto Jindřichovo dílo vznikalo ve spolupráci hlavně s Josefem Kotalem. Ta mezi nimi vznikla už v roce 1945. J. Jindřich tohoto mladíka pověřoval úkoly v Praze již při jeho studiu na FF UK, kde studoval bohemistiku se specializací na dialektologii.

²⁸ <http://www.folklorweb.cz/clanky/20050802.php>

²⁹ <http://horyvcesku.cz/cz/kultura-a-pamatky/muzea/8.html?ido=589>

Při přípravách na vydání knihy Chodsko měl už i slovník nějakou podobu a byl vnímán jako součást díla. „Pro mimořádný rozsah obou částí, národopisné a slovníkové, a i proto, že slovníková část nebyla dosud, na konci 40. let, připravena (ostatně korektury na samotném Chodsku trvaly až do roku 1951), bylo vydání slovníku odděleno.“³⁰ První verze slovníku vznikaly postupně a J. Kotal nepomáhal J. Jindřichovi sám, ale byl posledním, a tím redaktorem konečné verze, první strojopisné verze. „Dotace tohoto exempláře se zřejmě pohybuje mezi roky 1953 až 1957.“³¹

Úplné dokončení a vydání slovníku se uskutečnilo až u příležitosti 40. výročí úmrtí Jindřicha Jindřicha v r. 2007 a to s pomocí Josefa Kotala.

Závěr komparace vybraných slovníků

V dialektickém slovníku chodském zachytil J. F. Hruška nejen slova podřečí („Termínu *podřečí* i *různořečí* se užívalo od samých počátků naší dialektologie již před Šemberovými Základy, byly tu však i termíny jiné. Kottův slovník uvádí (z úzu!) *podřečí* = podnářečí, Unterdialekt, u *různořečí* je pouze překlad Dialekt. Jungmannův slovník tu má jen termín *podnářečí* — s tímto vysvětlením: „vedlejší nářečí z jiného pošlé, Unterdialekt“³²), ale i všechno odchylné po stránce tvaroslovné, hláskoslovné, fonetické, syntaktické aj. Zatímco J. Jindřich pojal svůj Chodský slovník „pouze“ jako slovníkový (lexikální) soubor. Důležitým rozdílem mezi spisovateli je i ten, že zatímco Hruška byl lingvista, tak Jindřich jím nebyl. Každý z nich má ve své práci několik nedostatků, které byly dané dobou a nelze je tedy autorům vyčítat.

Obě tato díla jsou výsledkem velice namáhavé a pilné, nejen sběratelské, práce samotných autorů, ale i dalších lidí, kteří jim v tom pomáhali. A dodnes se považují za velmi důležité prameny, na jejichž základě se může výzkum doplňovat a prohlubovat.

Český jazykový atlas

ČJA je pětidílné stěžejní dílo české dialektologie. Jako první úplný obraz územního rozrůznění našeho národního jazyka srovnává jevy jazykové v Čechách, na Moravě a ve Slezsku, ale i s ostatními slovanskými jazyky.

³⁰ JINDŘICH, Jindřich. *Chodský slovník*. Plzeň: Studijní a vědecká knihovna Plzeňského kraje, 2007. Str. 13.

³¹ JINDŘICH, Jindřich. *Chodský slovník*. Plzeň: Studijní a vědecká knihovna Plzeňského kraje, 2007. Str. 13.

³² http://nase-rec.ujc.cas.cz/archiv.php?art=6252#_ftn1

„S přihlédnutím k výsledkům uvedených korespondenčních anket se na dialektologických pracovištích Ústav pro jazyk český v Praze a Brně přikročilo ke konkrétním přípravným pracím na ČJA. Byla stanovena síť lokalit, byl sestaven obsáhlý soupis diferenčních nářečních jevů a na jeho základě pak vypracován *Dotazník pro výzkum českých nářečí* (1964-1965), sledující rozdíly ve všech rovinách jazykového systému.“³³

Tým autorů tvoří Jarmila Bachmannová, Eva Balátová, Jan Balhar, Libuše Čižmárová, Karel Fic, Zdeňka Hladká, Jaroslava Hlavsová, Jaroslav Voráč a další.

Výsledky těchto výzkumů jsou obsaženy v pěti dílech. První tři díly (1-1992, 2-1997, 3-1999) jsou věnovány lexikální zásobě z tematických okruhů „místní a domácí prostředí“ (sv. 1), „zahrada a sad“, „živočišstvo, les a rostlinstvo“, „krajina, čas a počasí“, „vesnice dříve a nyní“, „zábavy a zvyky“ (sv. 2), „polní zemědělské práce“, „hospodářská usedlost“, „zemědělské nářadí a nástroje“, „dobytek, drůbež“ (sv. 3).

Čtvrtý díl zachycuje morfologické jevy, pátý nářeční hláskosloví a jevy syntaktické. Zvláštní svazek *Dodatky* uzavírá komplex svazků ČJA. Obsahuje abecední rejstřík s charakteristikou zkoumaných lokalit, *Dotazník pro výzkum českých nářečí* a CD se zvukovými záznamy nářečních promluv.

Vlastní sběr

Vlastní sběr jsme získávali v Postřekově. Je to středně velká vesnice, patřící do historického Chodska, která se rozkládá asi 10 km západně od Domažlic, 7 km od německých hranic a čítá přibližně 1130 obyvatel.

Samotný sběr probíhal formou rozhovoru s dvěma staršími ženami žijícími celý život v Postřekově. Přiblížili jsme si život na Chodsku a jídlo, které bylo vždy jeho součástí. Celý rozhovor jsme zaznamenali na CD. (viz Přílohy)

1.11 PRAVIDLA PŘEPISU

Při přepisu autentické nahrávky komunikace v chodském nářečí jsme si zvolili jednoduchou fonetickou transkripci. Pro srozumitelnost všech čtenářů jsme si pouze pro tento text ukázky³⁴ zvolili vlastní zjednodušená pravidla.

³³ PLESKALOVÁ, Jana a kol. *Kapitoly z dějin české jazykovědné bohemistiky*. Praha: Academia, 2007. Str. 359.

³⁴ Chodské povídání

1. Píšeme vždy jen hlásky, které byly vysloveny.
2. Samohlásku *i/í* píšeme ve všech případech, bez ohledu na pravopis. (ti bili dobří)
3. Dlouhé samohlásky označujeme šikmou čárkou nad příslušným písmenem.
4. Měkkost souhlásek označujeme háčkem nad příslušným písmenem. (ešte, dětí)
5. Nedokončenou větu mluvčím znázorňujeme třemi tečkami (Mi sme to...doma tomu říkávali dílce.)

2 PRAKTICKÁ ČÁST

2.1 EXCERPCE Z J. F. HRUŠKY – DIALEKTICKÝ SLOVNÍK CHODSKÝ

B

bacán, též kynutý toč, buchta z řídkého těsta a tudíž litá, ne hnětená a jediná přes celý pekáč. Zadělával se z mouky ječné a syrových strouhaných bramborů, do nichž se přidalo mléko a trochu kvasnic. Nyní dělává se i z mouky pšeničné a přidává se i vajec. Některé hospodyně přidají jen málo bramborů vařených, aby byl b. kypřejší, jiné míchají vařené i syrové spořice víc mouky. B. namáčí se do omáček, zvl. švestkové, do převařeného mléka atp. Akk. často bacána. Máme bacána a řípný zelí. **JJ**

bandúr, houska kulatá, nepletená, jen podél nakrojená, obyčejně z černější mouky a vodou zadělaná. Nosívali je rodiče dětem z města za pamlsku! **JJ**

blebadina, jídlo chatrné, zvláště zelinné. Slovo častěji v dom. Obyčejné, v ch. častěji v témž významu chláchotí. Já mám takovou blebadinu rád. (kedlubny). **JJ**

bobeček, u, hruška velmi planá, drobná, gen. pl. bez přípony, najíd se bobeček. **JJ**

brambŭr, brambor: také brambŭra. Hondzo hloupyj, brambŭry loupj! (řík. dět.)
Druhy bramborů na Ch. obyčejné: jakubky, rohlíčky či šlijšky, modrý, amerikány, cibuláky, kavanče, bílý, český, kšeky, markýtky. **JJ, ChP**

brambŭrky, též jablíčka, šištičky jako ořechy, jež se dělaly z těsta od šišek, smažily se na másle a jedly se švestkovou omáčkou. Srv. bublinky. **JJ**

bublinky, drobné šištičky „kapané“ do másla, smažívají se zvláště na panket (křtiny) a jídají se ke švestkové omáčce. **JJ**

C

calatka, zdrbň. od celta, houska. Vem eště za ňákyj šesták calatek! (vem = kup.) **JJ**

calta, vánočka, zdr. calatka, houska od pekaře, malá pletená. **JJ, ČJA 1,2**

cáračka, dom., máčečka a máčedlo chod., mastnota vypečená z vepřové pečeně s vodou, kterou se pečeně podlévá. Máčí se do ní knedlík jako do omáčky. **JJ, ChP**

cibulák, druh bramborů barvy cibulové, málo růžové. **JJ**

cibulka, jablko pěkně červené, trochu žíhané, menší, ale trvalé a plodné. Též strom toho druhu. Naše cibulka je letos vobalená. – Letos mráz šecko spálil, ale cibulky přece sou, ty to zvrhly.

citronky, druh hrušek, jsou bohaté, s drobnými pupínky na kůži, zrají do žluta. **JJ**

cukryně, hrušky tvaru podlouhlého, tmavě rudé, neveliké, sladké. **JJ**

Č

čáslavka, hruška toho druhu, velká, šťavnatá a sladká, takže prý jimi včely i přikrmovaly. Nyní jsou už na Ch. skoro vyhynulé. **JJ**

čepeníčko, pečivo jako preclík s konci přes sebe přeloženými a spojenými naproti s obvodem. **JJ**

česněk, česnek. Potom mi poradili nasázet vokolo ní (mladé hrušně) divokýho česněku, já to udělal a vopravdu, po brabencích za krátkýj čas ani pomátky. **JJ**

čikuláda, ch., **čekuláda**, dom. Já sem si nyjrači kupovával vo pouti kousek čikulády: to byjvalo má houtrata (*h* jasné). **JJ**

čistyj, vejce č. = bez zárodku. **JJ**

čvarek, ml. nedb., vedle škvarek. Čvarky z cibulí do zelí, té zelí jako s masem. **JJ**

D

dolek, nikdy vdolek – chodský bává jen pšeničný, menší než rozpíček (viz to) a buď se mastí nebo maže medem nebo i povidly. Některé hospodyně vytahují je z trouby paří je, aby byly hebcí. V starší domácnosti bývaly dolky často jídlem svátečním, jindy se pekávaly jen za tuhé práce, na př. sekáčům, žencům do pole. **JJ, ChP**

drkavky, jablka toho druhu, v nichž jádra drkají, když ovoce uzraje. **JJ**

droby, pl. jaternice i jelita dohromady. Burete dělat teký droby, dyž pícháte? Z drobů polívka. **JJ**

dusavka, jm. hrušky, jež „při jídle zrovna dusí“. **JJ**

F

faldovky, jablka toho jména, povrchu nepravidelného, jako nakrčená. **JJ**

fazule, též **fizule** a **fiza**. Fasol velký, malý (bob) sluje na Ch. pona. Vo fazule já huž nehraju, já si je nasátím do zahrady. Té pěkná fizule, celá bílá. **JJ**

flašky, jméno hrušek, dle tvaru, veliké. **JJ**

fušpanky, název jablek. **JJ**

H

hájenka, hruška, je hrubá, nízká, pěkně kulatá. **JJ**

hetlín, též hertlín (Tlmě.), druh jablka, veliké, z pola červené, z pola červeně žíhané, velmi trvalé, plodné i chutné. Stromy veliké. V Chodově zaplaceno kdys 60 zl. za úrodu jediného stromu. Není nad hetlín, my sme je mívávali doma, to vod nich vonílo celý punebí. **JJ**

hitrnice, též itrnice, (ml.), jaternice, často už zdrbň. itrnička bez rozdílu význ. Burete dělat itrničky? Té hitrnice – za pět! Té jí kus! **JJ**

homolka, sýreček jen tvaru homole, doma z tvarohu dělaný a sušený. **JJ, ČJA 1,3**

hruška, ovoce i strom, hrušeň neznámo. U Štěrbue hrušky (místo v poli). Sadil sem hruštičku, už hezky pouštěla a eště se dobře přímila. Druhy hrušek viz ovoce. **JJ, ČJA 1**

hyjbádla, žertovně kvasnice **JJ**

Ch

chléb 1. vod lišky (přinesený z lesa, zbylý o práci v lese), nosívají jej dětem místo pamlsky, **2. přes kořeny nesenyj**, (přinesený odněkud vůbec), okoralý, ale prý zdravý. Krájij z malýho velkýj, ale přes kořeny nesenyj. **JJ**

I

ídlanc, ml. d., lívanec. Poj chůtě, máma tě dá ídlanc a koukyj, namaže hodně! (Mluví o sobě v 3. os.) Bureš poslouchat? Řekni: Buru! **JJ**

ítrnice, jitrnice, častěji zdrbň. **ítrnička** bez význ. zdrb. **hitrnice** už skoro jen v řeči posměšné. Tu máš! Děrek jim stůně a vona mu koupí itrničku, ta ho má pozdravit? **JJ**

J

jádrovky, jméno jablek úplně zelených, pův. zajisté z jádrnic. **JJ**

jalojčka, žloutek ve vejci, jenž při vaření zůstal žlutý, zčernal-li, je mourek. Jalojčka nebo mourek? (dávají si děti hádat o velikonocích, uhodne-li, vyhrál vejce – ovšem již rozbitá). **JJ**

K

kajda, v přirovnání o vařivu: polévka hustá jako kajda. Též **kyjda**. Té polívka? Té kyjda! **JJ**

kal, u, sedlina v másle vařeném z mouky a másla, je podoben jíšce a mastívají jím buď studeným (sedlým: pomazánka na chléb), nebo „rozpuštěným“ (jídlo teplé). **JJ**

kamenka, hruška (ovoce) i hrušeň. Kamenky tak brzy nezrájou. Pod naší kamenkou našly děti nákyj peníz. **JJ**

kapko, ml. d., jablko. Neplač, Andrýsku, neplač, teta tě dá kapko, na! Ták!

kavaně, druh bramborů, velké bílé s důlky.

klechtny, jm. pomn., vejce, jež dle starého zvyku hospodyně chodská vaří v sobotu před nedělí Bílou, natluče na nich skořápky a nechá je pak ležeti na neděli ve vodě se solí a kmínem. V neděli se klechtny jedí. Je to jakés opakování „červených vajec,“ klechtny ovšem zůstanou bílé. **JJ**

kleska, lusk hrachový, dokud je plochý (srv. záražka u ovoce). Letos bure hrachu dost, huž je samá kleska. Náš hrách letos kvít jako mlíko a nic na jalovo, je plnyj klesek. **JJ**

kmínky, druh hrušek, jsou drobné, ke stopce táhlé, zelené, málo přičervenalé. **JJ**

knoflíčky, pl., plané hrušky velmi drobné a tvaru nízkého. **JJ**

kobylí hlava, jablko, největší druh na Chodsku známý, zelené, pozdě zrající a velmi kyselé. **JJ**

kohout, část košťálu v hlávce, jak je nařezán s kousky listů, uložená v naloženém zelí. Matka nám nakládávala, dyž se člapalo zelí, drobet kohoutů a drobet proštípek a dyž se na to potom v kadečce přišlo, to sme chroušťávali. **JJ**

koko, ml. d., vejce. Kmotra dala koko, Štěpánku, kmotra dala? (na dítě, jež právě drží červené vejce od kmotry). **JJ**

koláč paní matčino, též **paní matek**, jest vlastně pšeničný bochník velký jako řešato, na řešatě se i peče, zbaveném obruby, jinak by se do pece těžko dostal a mřížky po řešatě jsou mu oblíbenou ozdobou. Krájí jej jedna z paní matek po čepení nevěsty a každá z nich musí dostat díl za výsluhu domů. Někdy jej dělávají tak veliký, že proň třeba vybourati husta do pece. **JJ**

koláč vandrovní čili vandrovnicej nese se s dary nevěstinými v předvečer svatby ženichu a odtud se zase oplácí. Jest veliký za čtyři obyčejné a vedle obyčejného „mazaní“ jsou na něm cukrovinky, mezi nimiž hlavně srdíčko, kolíbka a j., a uprostřed rozmarinka s červenou pantličkou. Nosí jej droužka, družba jej musí rozkrájet na tolik dílů, kolik je přítomných. Úkol se mu stěžuje dráty v koláči tajně zapečenými, jimž se musí nůž vyhýbati. **JJ**

koťátka, sražená varem vejce, polívka z koťátek = kudlená s vejci. **JJ, ChP**

kozinka, nejmenší ovoce peckové, kulaté, druhu slív a zrající do tmava. Větší je koloř, kolůrek a největší řambuch. Vypučilo to tu samo, já myslil, bure šveska a ičko vidim, je to kozinka, škoda pro to místa. **JJ**

krájenky, nudle vařené z černější mouky, dělají se větší a tlustší než obyčejné nudle.

kravka, hruška s červeným masem. **JJ**

kuclík, kousek drobení v polévce, polívka z kuclíků. **JJ, ChP**

kudlenka, žertovný název polévky zakudlené. My sme míly kudlenku, kousek másla do ní – je teký dobrá. **JJ, ChP**

L

ledvina, hruška od tvaru tak nazvaná, velká, tmavě červená.

listy, 1. tenké široké koblihy na másle smažené, lepší bývají z nudlového těsta, 2. listy žitné dělávají hospodyně, když pekou chléb, jsou nekynuté, pekou se při chlebě a pak se paří a spařené mastí a jedí nebo se drobí do svařeného mléka. **JJ**

lívavec, litý, nízký dolek, jsou kynuté („s kvasnicí“) a dřevěné (bez kvasnic a s přimíchanou kaší ze syrových brambor zadělané). Pekou se nejlépe nad ohněm na ohništi na plechu. **JJ**

M

maněk i maňka, chléb nebo vůbec pečivo nevykynuté. Tuto pečeni sem míla chleba maněk (též brus v pod. sm.) **JJ**

mařenka, hruška polosuchá. Já je mám nejrači, dyž sou eště mařenky. **JJ**

máslovka, hruška toho názvu, zrajíc měkká, do žluta. **JJ**

matičky, vejce snesená „mezi Matkama Božíma“ (od Nanebvz. do Jm. P. M.). **JJ**

matka, zbytky kvasu v díži, od nichž při novém zadělání zkvasí nové těsto. Matku nebyla ještě dost vodpučelá, mušela sem přidat kvasnic (do chleba). **JJ**

mazaní, povidla s tvarohem, perníkem, hrozkami atd. Chvátáš člapat mazaní? (=rozdělávati povidla na koláče.) Esli ste zež křenu, vona je z mazaní. (zpívají „paní matky“, přivádějice tchýni nevěstu.) **JJ**

mednička, medika, ovoce švestkové, kulovité, menší než řimbuch a zelené (při zrání málo nažloutlé). **JJ**

mětanka, též **hnětanka**, hnětýnka. Manko ajt mi hupečeš křehkou mětanku! (chlapec na divči o masopustě, kdy musejí dívky hochům přinášeti po dobré hnětance do muziky.) Té nákyj chleba, to sou hnětanky (o chlebě nízkém, nevydělaném a nevypečeném).

mleziva, buchta nekynutá, zadělaná prvním mlékem od krávy po teleti, slovo více domažlické, chod. též „bába“. **JJ**

mochura, koláč chudší, zvl. dětem dělají se o posvícení **mochurky** od těsta koláčů velkých. V Dom. bývají oblíbeným jídelm postním mochury tvaru obdélníka, jichž „patičky“ (okolky) přehnou se trochu do čtyř rohů, přes mazaní, jež bývá zpravidla tvarohové, zasypané perníkem nebo i hrozkami a zakropené máslem. Pekou se 2-3 na pekáči v troubě. **JJ**

N

náčinka, první kousek bochníku. Náčinku mi nechte a skrojek teký: já mám na to zuby! **JJ, ČJA 1**

O

ovoce, na Chodsku obyčejné: **hrušky**: plznice, turkyně, bobečky (m.), knoflíčky, kamenky, hnělíčky, moučnice, časlavky, bezchuti, cukryně, parkamentky, královny, voňavky,

kmínky, pecovky, muškatelky, krvavky, jakubky, zelenky, mandlovky, citronky, panský, piksly, šípkový, kapavky, **jablka**: míšenský, hetlin, drkavka, herbávný, cibulka, kobylí hlava, syjrečky (obyč. jen pl.), rozmarinový, soudky, žitnavka, koženka, rajský, plaňata, dřevěný, německý, **peckové ovoce**: švestka, řambuch, kolůrek (řídč. koloř), kozinka, mendnička, žlutá šveska, křešně, višně. Zpotvořená švestka, bachor, na Chodsku sluje houpor.

P

padanka, padlé ovoce, zvl. švestka. V mňestě jch dávají šest za kryjcar, takovyjch padanek (t. bídných jako p.), naše sou švesky, jaký pak švesky! **ČJA 2**

pálenec, pučálka dom., hrách, jenž se dá do vody nabotnati a pak se upraží, potom opepří a ocukruje a takto se předkládá příchozím do domácnosti „na chudou hůrku“, t. j. na neděli Družebnou. V hospodách mají jej ten den na každém stole stále po talíři a večer bývá hlavní lahůdkou v rozpřáskách či spoušťadlech, t. j. slavnostním zakončení přástech pro ten rok. **JJ**

paloch, velký kus chleba. Dítě před samým vobědem eště takovyj paloch! Dyjt' se ucpeš. **JJ**

papa, ml. d., jídlo. Mlč, íčko mlč, teta tě dá papa (teta zde = já, připravuje kaši). **JJ**

pápa chléb, ml. d., zdrbň. **pápíček** a **pápičí**. Chceš pápu? (ukazuje dítěti skývu). Pámbú nám dá pápiček. Pápičí! (dítě volá vidouc chléb). **JJ**

pecovky, hrušky drobné, zelenavé, při zrání nažloutlé.

pečenky, obyč. pomn., pečené brambory. Dělávají se z jara, když už vařené nechutnají. Pekou je v troubě loučí míchajíce a dopečené pokropí vodou a sesypou do hrnce, aby se supiny odpařily. Ale i tak se neloupají celé. **JJ**

pískorky, hnětanky z těsta, v němž jsou vařené brambory, jedí se ve čtverečky krájené a pařené, někdy i maštěné. **JJ**

plaňata, jen v pl., plané ovoce, obyč. jablka. Hruškám planým říkávají obyčejně hněličky a to i dokud nehniličí (ještě třebas na stromě). **JJ**

plznice, druh hrušek tvaru krátkého, vroubkované. Plznice pryj jim říkají, protože se zrovna rozplznou. **JJ**

podtrhnutý chléb, přesazený v peci mezi pečením. Nestejně-li pec peče nebo nedobře-li byla vytopena, na „hraničním místě“ dřív chytá chléb barvu, musí se tedy přesadit dopředu a z předu se dá na hr. m. Tím je však porušena stejnoměrná teplota a chléb takový ušetřen sice od spálení, ale bývá nedobrý. **JJ**

polívka, 2. prgn. o polívce, kterou nosívaly kmotry a známé matky do šestineděl. Bývala pivní, nešetřilo se do ní cukru, hrozínek a mandlí a vařil se jí ohromný hrnec, protože se zase posílala v menších dávkách darem od šestinedělky a jedl, kdo přišel. K polívce přinášivala se ohromná **calta** nebo **vě nec** jako menší kolo u vozu. Polívku pivní těžko vytlačela ještě v těchto letech – káva se šátkem mastných rohlíků. Kdo dostal polívku, byl nucen splatit nějakým dárkem. **JJ**

pomazanka, čerstvé máslo na chléb. Jen pas, Pajdo, pas, až burou naše husy dojít, dostaneš pomazanku. **JJ, ČJA 1**

pormáslí, podmáslí. Náš děrek říkával: čerstvý pormáslí a dovostat hned z korbele – té za lík. **JJ**

pouchně, zakrnělé ovoce, zvl. jablko. I cák je voňáký pouchně. **JJ**

půpa, ml. d., polévka. Pavlík, poj chůtě, máma dá půpu. **JJ**

R

řambuch i **řimbuch**, největší druh sliv, viz koloř a kozinka. My máme řambuchy, ty sou vám jako med, ale moc jich sníst nesmí: tlačí! **JJ**

reklík, malý bochánek, jež dělají hospodyně, při každém pečení po jednom, menším dětem. Naše máma peče, poj k nám, já tě dám kousek reklíku. Já muším tím dětom udělatňákýj ten reklík. **JJ**

roháč, koláč velký, „štyryranatyj“, jež dostávají služební o sv. Martině ze služby odcházejíce. Obr. **zlámal roháč** = přerušil službu, utekl před časem. Roháčky, jm. polnosti u Tlmě. **JJ**

rozpek, bochník z posledního těsta při pečení, hodně kmínem a solí posypaný, peče se obyčejně při každém pečení a první se načíná. Příbuzní a dobří sousedé posílají si navzájem při každém pečení kus rozpeku. **JJ**

rozpíček, pův. zdrbň. rozpek. 2. prgn. větší a prostší dolek, jenž se pekává z bělejší mouky žitné (vyjraži), smíchané s pšeničnou nebo i s pšeničnou a ječnou. Některé hospodyně dávají do nich anýz. Nikdy se nemaže ani nemastí, nýbrž máčí se do nějaké omáčky, na př. hruškové, tořnové atp. **JJ**

S

sekanka, rozsekaná na drobno řípa (vodnice) a naložená jako zelí. Do sekanky dy je takhle kousek huzenýho, á, dobrá je! **JJ**

skrojek, poslední kousek z bochníku. Já mam nejrači skrojek, ta kúrka, té chuť! **JJ, ČJA 1**

sladřata, název druhu jablek, nevelkých, nasládlých. **JJ**

šlijška i šlijška, 1. pečivo z rozhnětených bramborů vařených, k nimž se něco mouky pšeničné přidá. Těsto se prohněte a vyválí na prameny na palec tlusté, z nichž se řežou s. na prst dlouhé a narovnají do pekáče. Než se dopekou, polévají se někdy kváskem ze smetany a vajec. Šlijšky sou nyjlepčí k zelí. 2. brambor tvaru š., též rohlíček. Záhon šlijšek. **JJ**

soudky, jablka tvaru táhlého, barvy zelenožluté. **JJ**

strymka, jablko podlouhlé, veliké. **JJ**

sušanky, křížaly. Chodívali sme do školy a byjvali sme vo tom chlebě černým – dy nekeryj dostál s sebou pár sušanek, to bylo jako posvícení. **JJ**

svítek, dělá se na Chodsku z mouky nebo krupičky a vajec. Obyčejné jídlo v den svátku jmenin někoho v rodině. **JJ**

syjrečky, jablka plochá, barvy nažloutlé. **JJ**

Š

šálový, druh jablek, snad od šál. **JJ**

šiška, podlouhlá nenadívaná kobliha. (Šiška, plod jehličnatých stromů, nazývá se na Ch. obyčejně krákorka nebo šuta). Na masopustní neděli vodpůdne pekávaly hospodyně šudeš šišky. **JJ, ChP, ČJA 1**

škořice, skořice. Kaši z ryžji pěkně vomastit a posypat škořicí – té mý posvícení. **JJ**

škrampilivj, druh hrušek drsného povrchu.

špačky, jídlo chudé, malé, pořadovné knedlíčky, těsto se prostě leje po kouscích do vody. **JJ**

špenda, bochánek pro chudé, obyč. v den pohřbu darovaný. Eště musím pect špendy za mámu. **JJ**

špínka, hruška toho názvu od neshledné barvy. **JJ**

šťáva, prgn., šťáva v kysajícím zelí. Ke šterci je nyjlepší ze šťávy vomáčka. **JJ, ChP**

šterec, škubánek. „Hanče, cák vaříš?“ „Šterec a z hub omáčku.“ **JJ**

šušanky, i sušanky, rozkrájené sušené ovoce, hlavně planá jablka. Kryjčírka, ta mívala dycky šušanky skováný. **JJ**

T

trolení, závaška do polévky „trolené“, z vejce a mouky, utřená na sucho před zavážením v kuclíku. **JJ**

turkyně, hrušky zpola hodně červené. **JJ**

V

vijec, vejce, v nov. mívá někt. tv. dle kuře. Polívka z vijcete, proč pa mňe nechcete. **JJ**

ČJA 3

vodfouklyj, chleba, nedobře pečený, na kterém svrchní kůra oddělila se od „třídky“. **JJ**

vokůrek, m. i vokurka. Každá držíla vokůrek jako ruku a kousaly, až jim vod houby teklo (na vavřenské pouťi). **JJ**

vomládek, prgn. kvásek do těsta s kvasnicemi smíchaný. Já udělala vomládek a potom to kynoulo dost. **JJ**

vyjškrabek, dolek z vyškrabaného po okřině těsta. Vemte si pěknýj dolek, nejezte vyjškrabek! **JJ**

Z

zadělávka, mléko nebo voda, jíž se těsto zadělává. Pomatuj si: do suchý mouky jen víc zadělávky! **JJ**

zápražka, jíška. Drobet vocta, drobet zápražky – to druhý voda a je teký vomáčka a dy je hlad, dobrá je. **ČJA 1**

zavrcená, polívka, dom., zakudlená chod., p. z. „vody“, zasypaná práškem mouky. **JJ**, **ChP**

zelenáč, druh jablek, jež i zrajíce zůstávají zelená. **JJ**

zelenka, druh hrušek, je menší, podlouhlá a zrajíc zůstává zelená. Také jméno jablek zelených, prostřední velikosti.

Ž

žitnavky, jablka zrající se žitem, barvy bledě voskové, s nepatrným nádechem rudým.

2.2 EXCERPCE Z J. JINDŘICHA – CHODSKÝ SLOVNÍK**A**

amrhele, ž. /mn. č./, druh třešňí chrupavek /zv. t. vlaský křešně/: natrhajte si košíček amrhelí

ančka, ž., spoj. ančka hladká = litý vdolek sypaný mákem a perníkem

ankreš, m. = angrešt, srstka: v zahradce huž zrajou ankreše /v. t. han - /

B

bábovka, ž. /lid./ = bábovka, buchta z velké okrouhlé formy

bác, m. /lid./ n. **báč**, m. /ch./ brambůrák, t. j. jídlo z řídkého těsta a strouh. bramborů, pečené na omastku v pekáči. Jí se teplý, za studena zmodrá a tvrdne. /V odd. Posměšky viz o „hluchém báči“, *CH. str. 220*/

bacán, m., kynutyj toč n. též litá buchta, t. j. jídlo podobné báči, ale s mlékem a kvasnicemi, oblíbené zvl. v Domažlicích. *Jídá se s řípným zelím n. namáčí do hruškové, švestkové omáčky, nebo zelné šťávy.*

bachoř, m. n. **houpor**, m. = zakrnělá švestka, bachor: hutrhnem si náký bachoře

bandúr, m. /z Ital./ = pečivo z černější mouky, zadělané vodou, podobné nepletené housce, sypané kmínem a solí

barborka, ž. koláčky, pečené k sv. Barboře: sníz náký barborky (v. Ch., 47)

barovnice, ž. = borůvka: purem do lesa na barovnice

bartolomjejky, ž. = hrušky, druh, který zraje koncem srpna

bartolomějský máslo: selky stloukávaly máslo na den sv. Bartoloměje a věřilo se, že působí hojivě na rány i proti bolobřichu

beka, ž. i **veka**, ž. /z něm./ = vecka, chléb podlouhlého tvaru: vařili nám knedlíky to z brambůrů a beky /p./

běl, ž. = 2. starodávný výraz pro vepřové sádlo doma vyškvařené: dostála vod kmůtry harnec běli na vomastek

bezová kaše, t. j. z bezinek /t. zv. šmurkety, domažl. šmurple/

bískup, m. zadní díl pečené husy tak jako v češtině vůbec

bobeček, m. /ch. i dom./ = planá hrušeň, která nese nejdrobnější hruštičky, tzv. **bobečky** /jinak též hniličky, pláňata/, zvl. 2. p. mn.: snid sem pár tich bobeček

bochánek, m. velikonoční b. =mazanec

bosák, m. = knedlík ze syrových bramborů, kyselého mléka a ječné či žitné mouky /též klokán, chlupatyj, skleněnyj, modryj knedlík/

brambůr, m. =brambor, řidčeji též **brambůra**, ž., 2. mn. **brambůrů**: nejni **brambůr** ako **brambor**, nekeryj je **brambůrek** /p./, v Postřekově říkají místo brambory **jablka** /patrně vliv němč./, **brambůrka**, ž. n. **bramboračka** = bramb.polévka n. kaše, **brambůrky**, též **bublinky** n. **jablíčka** =malé šištičky, do másla kapané, na másle smažené, namáčejí se do švest. Nebo hruš. omáčky

buchta, ž. = **litá buchta**, v. toč., **vařená buchta** = kynutý knedlík, jedli sme buchty s křenem /tj. křen. omáčkou/

buličí voči = sázená vejce /tzv. volská oka/

bumbus, m. = bonbon, cukrovinka: cucám bumbusy

M

máčečka, ž., **máčedlo**, stř. i **máčidlo** /v. domažl. cáračka/ = vypečená mastnota z vepřové pečeně: to je moje, namáčet knedlíky do máčečky, máčij si v máčidle

májovka = vejce snesené v květnu

makoječky = druh hrušek s velmi malými plody /pod. makovicím/

malináče, m. /mn. č./ nebo **malinový jablka** = druh zimních jablek, velmi sladkých a výtečné chuti

mandlovky, ž. /mn.č./ = druh hrušek /zv. t. mandlový hrušky/

maněk, m., **maňka**, ž. = špatně vykynuté těsto, sražené, tuten chléb se nepoved, je to maněk

máslovka, ž. = druh hrušky /plod žlutavý, šťavnatý a měkký/

masnota, ž., vl. masťnota: vemte si masnotu na zelí

matičky, ž. /jen mn. č./ = vejce snesená mezi dvěma mariánskými svátky, Nanebevzetím P. M. /15. srpna/ a svátkem jména P. M. /12.září/ uschovávají se v zrní a dlouho vydrží

matka = kvásek zbylý v díži od předešlého zadělávání chleba / v. Ch., str. 169/

mazanec, m. = velikonoční bochánek / v odd. Zvyky/: já vezmu mazanec, pojereme do Němec (p.)

mazaní, stř. /s výrazně krátkým km. -a-/ = vše, co se dává na koláče: povidla, tvaroh, mák, perník, mandle, hrozinky atd.

medničky, ž. /mn. č./ = a/ druh zelenožluté slívy, b/ druh malých hrušek medové chuti /zv. t. **medovky**

meso, stř., v. **maso**: kup v mjestě náky meso

míšencký jablka, druh zimních jablek: zahradníček štěpuje dje míšencký jabloně /p./

mjechury, ž. /mn. č./ = vařené jídlo z mouky a krupičky /v Ch., str. 142/

mleziva, ž. /domažl./ = litá buchta nebo bábovka z mléka krávy hned po otelení /v chod. bába/

mochura, ž., -**úrka** = chudší koláč, obyčejně čtyřrohý, dělává se ze zbytků koláčového těsta, v Domažl. dělávájí obdélníkové, většinou v postě: bylo mochůrek plný košinky /poh./

moučnice, ž. /mn./ = druh nešťavnatých hrušek / n. t. brambor/

muškateľky, ž., druh voňavých hrušek

Při srovnávání Dialektického slovníku chodského a Chodského slovníku si můžeme všimnout shody ve výskytu slov téměř ve všech zkoumaných případech. Můžeme tedy říci, že si jsou slovníky obsahově velmi podobné. Předpokládáme tedy, že Jindřich Jindřich Hruškův slovník znal, že byl jedním ze zdrojů jeho práce.

2.3 ČESKÝ JAZYKOVÝ ATLAS

Tato publikace obsahuje pouze několik lexémů z námi zvolené oblasti, které se shodovali s komparovaným slovníkem:

Calta

Homolka

Hruška

Náčinka

Padanka

Pomazanka

Skrojek

Šiška

Vijec

Zápražka

V Českém jazykovém atlase se lexémy z Dialektického slovníku chodského téměř nevyskytují. V publikaci jsou obsaženy výrazy ze všech českých nářečí, proto není možné, aby zde byla všechna slova. Autory byla vybrána asi pouze ta důležitá a často užívaná.

2.4 CHODSKÉ POVÍDÁNÍ (VLASTNÍ SBĚR)

HV: No a nebo, víš, sem tu teki povídala, jak se dělala z kiselího mlíka políafka, ne. A tutomu sraženímu se, že se říkalo koťátka.

JK: Jo, koťátka

HV: Dicki máma říkala: Vijes apoň ti koťátka.

JK: Ti bili dobrí, no. A mi sme... To víte, nás bilo vosum d'etí, no tak to bila...mneli sme krávi, to je pravda, takže mlíko, vejce bili, ale mi sme mňeli každej večer dicki políafku. Jednou bila zavrčenka, jednou bila zakudlenka a jednou bila mlíková. No, ňekdi se barborovka, a tak se udělala na polodne. No a ta se dělala dicki tak, že se dalo vořit voda, dalo se tam drobet kmínu, vosolilo se to, vzala se drobet hladkí mouki, tagle se to tam sipalo a zavrtílo se to a to se dělali takoví kucíčky, sme tomu říkali koťátka. No a zalilo se to buť kiselím mlíkem a nebo slatkím mlíkem. No a když se dělala zavrčenka, tak se to dělalo to samí, jenomže se tám kleplo vejce, to se rozmíchalo, drobíček se to vomastilo, no a bila teki zase políafka. A vzalo se ňegdi bramburi, ti se dali na stúl do mísi a každej si dal brambúr a hromátku soli a namočilo se to do soli a s tou políafkou se to sňedlo. No a tuze nám to chutnalo, vidíš.

HV: No a ešte víš, ešte mušíme teki řec, jak se jidlo to máčedlo, ne. Jak se upeklo maso, dalo se to na stúl do pekáče, bramburovej knedlík a každej si máčel a jet. Cárečka.

JK: To se dicki udělalo zelí s knedlíkama, normálníma buchtama, a potom se vzali tihle máčedloví knedlíky, ti bili dobrí, a každej si to dal na talíř, rozkrojil tagle a vidličkou si to namočil do toho pekáčku. A to bilo tuze dobrí.

JK: Kdiš sme bili malí, tak bilo zelí dvakrát tejdě. V neděli bilo s kouskem masa a ve všední den bilo zelí a zaškvařilo se to cibulkou a jidlo se to s točem. A nebo s bochnidlema. Mi sme to tady v kalcovně dělávali. Mi sme to...doma tomu říkávali dílce. To byli jako bilo těsto nedle na dolky, malinko hustější a do toho pekáčku se dal drobet vomasku a udělali se

takoví dílce asi štiri a upeklo se to, aby se nemuseli dělat ti dolky. Ti bili jako víc pracní. No tak tuti byli... Ti se tomu říkalo bochnidle, nevíš?

HV: Ne, ne.

JK: To říkali u nás v kalcovně. Naši dicki říkali, bochnidle to bili mlineckí ti němci ti říkali bochnidle. Ti neředávali knedlíki, ti vjetšinou dělávali ti dílce.

HV: To sem ještě ani neslišela.

JK: Néé? No vidíš.

HV: Podívej, taká stará a taki si všecko nepamatuju.

JK: No vidíš, holt se to tady neříkalo. Mi v tí kalcovně, tam se potom lecos povídalo. Náší teda, protože tam chodívali ti němci, tám bilo...

HV: ...hromadu ženskejch a tám se to potom všechno probralo.

HV: No tak, kdiž tu povídáme teda o tom jidle, víš, tak teki si pamatuju, jak nám máma povídala.

Pacholek hledal práci zjara, ne. Tak šel k sedlákovu a povídá mu: Hledám práci. Copa děláte s polífkou, kdyš je horká? A von řek: Nu, copa bisme dělali, počkáme až vichládne. O von povídal: A, u vás já nebudu sloužit, to já se pudu zeptát jinam. Šel dál, tam povídal: Hledáte pacholka? Nu jo, někího bisme přibráli. Copa ale děláte s polífkou, kdiš je horká? Copa bisme dělali, přilijeme tám studenou vodu. A, u vás já teki nebudu. Já to skusim ešče jinde. Šel vo kus dál a tám sedlák. Capa pane sedláku, copa děláte s polífkou, když je horká? Nu, nakrájíme do ní chleba. U vás budu sloužit, tu se budu mít dobře.

Lexémy, které zazněly v chodském povídání:

Bochnidle

Máčedlo

Bramborovka

Mlíková

Brambůr

Polívka

Dílce

Toč

Dolky

Zakudlenka

Koťátka

Zavrcenka

ZKRATKY:

aj. = a jiný

apod. = a podobně

atd. = a tak dále

b. = bochánek, bavorácký

býv. = bývalého

č. = čas, číslo

čes. = české

ČJA = Český jazykový atlas (1,2,3)

dom. = domácké

Dom. = Domažlice

dom. = mluva domažlická

domažl. = domažlický

důr. = důraznější

Džn. = Draženov

hruš. = hrušková

HV = Hana Vrbová

Ch. = odkaz na Jindřichovu práci Chodsko

ch./chod. = chodský

CHP = chodské povídání

Ital. = italština, italský

již. = jižní

JJ = Jindřich Jindřich, Chodský slovník

JK = Jiřina Kapicová

jm. = jméno

jv. = jihovýchod

jvčes. = jihovýchodočeský

jz. = jihozápad

km. = kmenový

křen. = křenová

Kyč. = Kyčov (Klíčov)

Lh. = Lhota

lid. = lidově

m. = mužský rod

mj. = mimo jiné

ml. d. = mluva dětská

ml. nedb. = mluva nedbalá

mn. = množné číslo

n. = nebo

n. s. = nářeční skupina

např. = například

něm. = německý, němčina

neskl. = slovo nesklonné

neuž. = neužíváno

nov. = slovo, tvar novější

ob. = mluva obecná

obr. = obrazně

odd. = oddíl

os. = osoba

Ouj. = Oujezdo

p. = pád, píseň, pod

pís. = píseň

Poc. = Pocinovice

poh. = pohádka

popř. = popřípadě

Postř. = Postřekov

prgn. = pregnantně

prof. = profesionalismus

přen. = význam přenesený

řídč. = řidčeji

řík. = říkadlo dětské

sev. = severní

sl. = sloveso

slovník

slož. = složené

spoj. = spojení

srv. = srovnej

st. = starý

stč. = staročesky

stol. = století

str. = strana

stř. = střední rod

střčes. = středočeský

střmor. = středomoravský

stší. = starší

Sv. = svatý

sv. = svazek, severovýchod

sz. = severozápad

švest. = švestková

t. = též

t. = též

t. j. = to jest

t. zv. = též zvaný

Tlmč. = Tlumačov

tzv. = tak zvané

v. = viz

vl. = vlastně

vých. = východ

výchmor. = východomoravský

záp. = západ, západní

zdaň. = zdobnělina

zř. = zřídka

zv. = zvaný

zvl. = zvláště

ž. = ženský (rod)

3 ZÁVĚR

V předložené práci, která se dělí na teoretickou a praktickou část, jsme nejprve vymezili základní teoretické pojmy a podali informace o zvoleném regionu. Dále jsme se zaměřili na excerpci ze slovníků J. F. Hrušky, *Dialektický slovník chodský*, J. Jindřicha, *Chodský slovník* a Českého jazykového atlasu. Poté jsme provedli komparaci mezi jednotlivými slovníky a vlastním sběrem. Cílem tohoto postupu bylo zjistit, jak se vyvíjelo chodské nářečí v oblasti jídla a jaká je jeho dnešní podoba.

Zjistili jsme, že slovníky (*Dialektický slovník chodský*, *Chodský slovník*) obsahují velké množství dialektických lexému z oblasti jídla. Převážně to jsou pojmenování jednoslovná.

Tyto dva slovníky zahrnují téměř stejný obsah lexémů, protože při vzniku Chodského slovníku vycházel J. Jindřich z *Dialektického slovníku chodského* J. F. Hrušky. Každý autor pojal slovník různě. Uznávaný lingvista Hruška vydal svoje dílo jako první plnohodnotný slovník z oblasti chodského nářečí, zatímco hudebně zaměřený Jindřich chtěl svoje dílo vydat jako souvislý, nerozlučný a uzavřený celek spolu s jeho chodským zpěvníkem. V Českém jazykovém atlase se požadované lexémy vyskytují pouze ojedinele. Publikace se zaměřuje na všechna nářečí, a proto by nebylo možné, aby obsáhla veškerá slova.

Při celkové komparaci jsme zjistili, že v chodském nářečí se nejvíce zachovaly dialektické lexémy, které pojmenovávají různé druhy ovoce rostoucí na daném území. Jsou to především hrušky (*turkyně, knoflíčky, kamenky, hněličky, moučnice, čáslavky, cukryně, voňavky, kmínky, muškatelky, krvavky, jakubky, zelenky, mandlovky, citronky, kapavky*) a jablka (*míšenský, hetlin, drkavka, herbávný, cibulka, kobylí hlava, syjrečky, rozmarinový, soudky, žitnavka, koženka, rajský, plaňata, dřevěný, německý*). Další lexémy, které se užívají i dnes, jsou druhy pečiva (*toč, dolek, knedlík, knedlopraj, bochnidle*) a polévek (*zavrčenka, zakudlenka, mlíková, bramburová*).

Chodské nářečí patří mezi formy neoficiální komunikace, která se stále mění. I přes pomalý ústup všech nářečí z oblasti Čech patří Chodsko mezi takové oblasti, kde se lidé snaží stále udržet svůj jedinečný dialekt. Právě jídlo (společně se zachovalými zvyky) se stále živě udržuje v povědomí nejen chodských obyvatel. Myslíme si, že jídlo z chodské slovní zásoby v blízké době nezanikne, protože Chodové jsou na všechno chodské pyšní a nevzdají se toho.

4 SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY

- BACHMANNOVÁ, J.** *Encyklopedický slovník češtiny*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2002.
- BALHAR, J.; JANČÁK, P.** ad. *Český jazykový atlas 1, 2*. Praha: Academia, 2004.
- BALHAR, J.; JANČÁK, P.** ad. *Český jazykový atlas 3, 4, 5*. Praha: Academia, 1999, 2002, 2005.
- BĚLIČ, Jaromír**, *Nástin české dialektologie*. Praha: SPN, 1972.
- BOGOCZOVÁ, Irena a kol.** *Tváře češtiny*. Spisy Filozofické fakulty OU. Ostrava: FF OU, 2000.
- HRUŠKA, J. F.** *Dialektický slovník chodský*. Praha: Česká akademie Františka Josefa pro vědy, slovesnost a umění, 1907.
- CHLOUPEK, Jan.** *Aspekty dialektu*. Brno: Spisy UJEP, 1971.
- JINDŘICH, Jindřich.** *Chodský slovník*. Plzeň: Studijní a vědecká knihovna Plzeňského kraje, 2007
- KLIMEŠ, Lumír a kol.** *Západočeská vlastivěda*. Plzeň: Západočeské nakladatelství, 1992.
- KOL.** *Slovník spisovného jazyka českého*. Praha: Academia, 1958-1971, reprint 1989.
- KOLEKTIV.** *Encyklopedický slovník češtiny*. Praha: Lidové noviny, 2002.
- PLESKALOVÁ, Jana a kol.** *Kapitoly z dějin české jazykovědné bohemistiky*. Praha: Academia, 2007.
- VORÁČ, Jaroslav.** *Česká nářečí jihozápadní I*. Praha: Academia, 1955.
- VORÁČ, Jaroslav.** *Česká nářečí jihozápadní II*. Praha: Academia, 1976.
- CENEFELS, Jiří, JUDr.** Komise cestovního ruchu ONV Domažlice v Merkuru. Praha 1982

Internetové zdroje

<http://horyvcesku.cz/cz/kultura-a-pamatky/muzea/8.html?ido=589>

<http://www.folklorweb.cz/clanky/20050802.php>

http://nase-rec.ujc.cas.cz/archiv.php?art=6252#_ftn1

5 RESUMÉ

The name of the work is related to the thematic issues in an area of food dialectological dictionary of J. F. Hruška. The work has a theoretical and a practical part.

The theoretical part defines notions that are closely related to the topic. They are: the national language, dialectology, territorial dialect. Dialects will be divided and focused on the West Bohemia region and southwestern dialects

First part of the practical section will start by excerption of the selected dictionaries (J. F. Hruška, Dialektický slovník chodský, J. Jindřich, Chodský slovník, Český jazykový atlas). In addition, we will compare the listed dialectical lexemes from the dictionary and from own collection. Then, a conclusion will be made. Finally, the current status of the dialect in the area of food will be found.

6 PŘÍLOHY

I. PŘEHLED NÁŘEČÍ ČESKÉHO JAZYKA

II. ZNAK CHODSKA

III. ZÁZNAM NA CD S VLASTNÍM SBĚREM